रुद्रानुष्ठानपद्धतिः

पत्राणि ७१

శణపిశనిం మామన్రాష్ట్ర ... ఎంస్త్రక్షవేల

१४ सद्रपधंजी

रु० प०
१

श्रीरुद्राय नमः ॥ ॥ ब्रा ॥ नत्वा रामेश्वरसुतो नृहनारायणः कृती ब्राह्मणसंमतं त
नुते रुद्रानुष्ठानपद्धतिं ॥१॥ तत्र तावद्बह्वृचाद्यनेकासु यजुःशाखासु रुद्रः पठ्यते तथा
पि तैत्तिरीयशाखानुसारेण रुद्रप्रयोग उच्यते ॥ स्मार्त्तरुद्रप्रयोगस्य बौधायनसूत्र
मूलकत्वेन बह्वृचादीनां च ॥ तत्र बौधायनं स्नातकं बह्वृचादिभिरादरणादिति वाक्यानुसा
रेण बौधायनीयानुरोधित्वादिति ॥ इह च रुद्रानुष्ठाने त्रैवर्णिकानामेवाधिकारो न रम
स्त्रीशूद्रानुपनीतानां तेषां वैदिकमंत्रयुक्तकर्मण्यध्ययनाभावेन साक्षाद्वचना २
भावेन धिकारादिति ॥ चान्यत्र चैतद्विस्तरेण निर्णीतं ॥ तत्र रुद्रः पंचधा ॥ रूपं रुद्रीम्

घुरुद्रो महारुद्रोऽतिरुद्रश्चेत्येकादशगुणवृद्ध्या ॥ सर्वश्चैत्रेधा ॥ जपरुद्रो होमरुद्रो
भिषेकरुद्रश्चेति ॥ जपरुद्रोऽपि द्विधा केवलजपात्मको होमांगकश्चेति ॥ होमाभिषे
कयोस्तु केवलतदात्मकत्वमेव तत्र तावत्सापद्व ॥ यकामः श्रीरुद्रप्रीतिकामो वा उत्तरा
यणादौ गुरुशुक्रास्तबाल्यवार्धकादिरहिते शुभे काले शुक्लपक्षादौ रिक्तामाव्य
तीपातविष्ट्यादिदोषरहितायां द्वितीयादिरव्याध्यायशुभतिथौ चंद्रानुकूल्ये कृतमां
गलिकस्नानः शुचिः शुक्लवासाः सपत्नीको यजमानः पूजितेष्टदेवतो गोमयानुलि
प्ते शुचौ देशे प्राङ्मुख उपविश्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य मम कायिका दि

सर्वपापक्षयार्थं श्रीरुद्रप्रीत्यर्थं वा अमुकरुद्रमहं करिष्य इति संकल्पयेत् ॥ भु
क्तकामस्तु दीर्घायुः सुभक्त सिद्ध्यर्थं महारुद्रमहं करिष्य इति महारुद्रमेव संकल्प
येत् ॥ मन्त्रवयस्तु रुद्रकरणे तु मन्त्रवयस्तमुखं रुद्रं करिष्य इति शेषः ॥ एवं प्रधानसं
कल्पं विधाय अस्मिन् कर्मणि निर्विघ्नसमाप्तिसिद्ध्यर्थं गणपतिपूजनं ॥ पुण्याह
वाचनं मातृकापूजनं नान्दीश्राद्धमाचार्यादिवरणं च करिष्य इति संकल्पयेत् ॥ प्रत्ये
कं वा संकल्पः ॥ ततः षोडशभिः पंचभिर्वोपचारैर्गणेशं पूजयित्वा कलशपूजां पूर्व
कं ॥ अवनिकृतजानुमंडल इत्याद्याश्वलायनगृह्यपरिशिष्टोक्तविधिना पुण्याहं

2

वाचयित्वा गौर्य्यादि षोडश ब्राह्म्यादि सप्त मातॄः पूजयेत् ॥ तत्र ॥ गौरी पद्मा शची मेधा
सावित्री विजया जया ॥ देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः ॥ धृतिः पुष्टिः स्तथा
तुष्टिः रात्मनः कुलदेवतेति ॥ ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा ॥ वाराही च तथे
न्द्राणी चामुण्डा सप्त मातरः इति च एतासां पदार्थानुसमयेन पूजा ॥ सर्वत्र चावाहनपूजा
दौ पूजने चावाहनादि विसर्जनान्तं कुर्यात् ॥ प्रतिमा पूजने त्वावाहन विसर्जने न स्तः
ततः शान्तं सुवृत्तं वेदविदं कुटुंबिनमाचार्य्यममुकप्रवरोपेतामुकगोत्रामुकशर्माण
ममुकप्रवरोपेता ॥ मुकगोत्रममुकशर्माणमाचार्यत्वां वृण इति ॥ वृणुयादृत्विये

3

त्वमुकवर्म्मेति ॥ वेदेपत्वमुकगुमइति ॥ ततः प्रार्थनं ॥ आचार्य्यस्तु यथास्वर्गेशक्रादीनां
बृहस्पतिः ॥ तथात्वं मम यज्ञेस्मिन्नाचार्य्यो भव सुव्रतेति ॥ एवमेव ब्रह्माणं हृत्वा प्रार्थयेत्
यथाचतुर्मुखो ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः ॥ तथात्वमममयज्ञेस्मिन् ब्रह्माणंत्वामहंवृणे
इति ॥ जपहोमादिकंतुस्वयमेवकुर्य्यात् ॥ स्वाम्याशक्तौस्वप्रतिनिधित्वेनजपाद्यर्थंब्रा
ह्मणान् वृणुयात् ॥ छत्रकामस्तुऋत्विजोहृत्वाप्रत्येकंप्रार्थयेत् ॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञसर्व
धर्मभृतांवर ॥ विततेममयज्ञेस्मिन् ऋत्विक्त्वंममसुव्रतेति ॥ ततः सदस्यंवृणुयात् ।
सर्वकर्मणामुपद्रष्टाभवेतिप्रार्थयेच्च ॥ तत्ररूपेणैकेनैवरुद्रजपेलघुरुद्रेमहारुद्रेप्येक

कादशाबा॥ इतिरुद्राएकादशाएकविंशाम्नुत्तरं शतं वेति॥ कलिकर्मसंख्याश्चेति नि
धिपद्धेलनियमइतिसांप्रदायिकाः। स्वपद्धेस्मद्गुरुद्भःजपाद्यर्थत्वेनैषांवरणंका
र्यं॥ यथा॥ रुद्रजपार्थंब्राह्मणावरणात्पूर्वंस्वपद्धजपार्थम्‌ नियमेनैकंद्वौत्रीन्वाविप्रान्वृ
णुयात्‌॥ तत्राचार्यादीन्मधुपर्केणार्हयित्वावरणाङ्कारादितिःदुर्जयेत्‌॥ स्मार्तेमधु
पर्कंकेचिन्नेच्छंति॥ इतिनिषिद्धेनजपाद्यर्थवरणेच आदिद्दजेवनमधुपर्कः॥ यथा
चार्यादयः॥ शिवायतनादौप्रभुपादनाद्यादितीर्थतीरेगोष्ठादिप्रभुपदेशेब्राह्मणगृहेयज
मानगृहेनदीस्नानदिग्भागेवाश्वचोदेशेत्मामण्डपःस्मरंजपादिकर्युः। स्वपद्धेपस्म

रु०प०
४

माणाग्रहमंत्रजपप्रभृत्यस्मरंरुद्रजपःकार्यः॥ तत्रषडंगाणांप्रत्येकमष्टोत्तरंसहस्रंशतं
वासंख्या॥ ॥अथरुद्रजपादौन्यासविधिः॥ तत्रबोधायनमतेपंचांगन्यासाः॥
तत्रशिखाद्यस्त्रांतमेकत्रिंशदंगन्यासः॥ प्रथमःमूर्धादिपादांतंदशांगन्यासो द्वितीयः
पादादिमूर्धांतंपंचांगन्यासस्तृतीयः॥ गुह्यादिमस्तकांतंपंचांगन्यासःचतुर्थः॥ हृद
याद्यस्त्रांतंपंचांगन्यासः॥ शातातपमतेतुब्रजननादिसर्वांगपर्यंतंषोडशांगन्यासः
षष्ठःसर्वत्रजपादौ॥ अभिषेकएवायंषष्ठोनान्यत्रेतिबोधायनः॥ तेषांप्रकारः॥ यातेरु
द्रेतिशिखायामस्मिन्महत्यर्णवइतिशिरसिसहस्राणीतिललाटे॥ हंसःशुचि

राम
४

षडिति भ्रुवोर्मध्ये त्र्यंबकं यजामहे इति नेत्रयोर्नमः स्रुत्यायेति कर्णयोर्मानस्तोक
इति नासिकायामवतत्येति मुखे नीलग्रीवो हेल्कंठे नमस्त आयुधायेति बाह्वोर्या ते हे
तिरिस्तुपबाह्वोर्येतीर्घानीति ॥ हृदयोः सद्योजातमिति पंचानुवाकान्पंच स्वंगुलीषु
नमो वः किरिकेभ्य इति हृदये नमो हिरण्यबाहव इति पार्श्वयोर्हिरण्यपाणे इति ना
भौ मीढुष्टमेति कट्यां ॥ ये भूतानामधिपतय इति गुह्ये सशिरा जातवेदा इत्यपाने
मानो महान्तमित्यूर्वोरेष त इति जान्वोर्ये पथामिति पादयोरध्ववोन्वदिति कवचं
नमो बिल्मिने इत्युपकवचं नमोस्तु नीलग्रीवायेति तृतीयं नेत्रं प्रमुंच धन्वन इत्य

रु० प०
५

स्त्रं य एतावंतश्चेति दिग्बंधं कुर्यादिति प्रथमः॥ ॐकारं मूर्ध्नि विन्यस्य नकारं नासिका
ग्रतः॥ मोंकारं तु ललाटे वै मकारं मुखमध्यतः॥ गकारं कंठदेशे तु वकारं हृदि विन्य
सेत् तेकारं दक्षिणे हस्ते रुकारं वामतोऽन्यसेत्॥ द्रकारं नाभिदेशे तु यकारं पाद
योर्न्यसेत्॥ ॐ मूर्ध्ने नमः इत्यादीनां न्यासः इति द्वितीयः॥ सद्यं
च पादयोर्न्यस्य वामं न्यस्योरुमूर्ध्नतः॥ अघोरं हृदि विन्यस्य मुखे तत्पुरुषं न्यसेत्
ईशानं मूर्ध्नि विन्यस्येति विन्यस्य दोःसु शिवात्मतां भावयित्वा करसंपुटं कृत्वा त्रीना राम ५
रसिंह्ज॥ त्वलोचनेत्रेषु गन्तः पंचाः मस्तु त्वं तं। नलायायाम्यानोनियुञ्जि र्वषट् सोमतमी।

शानमस्तेरुद्रास्मोनाष्टपृथिवींनीरुद्रादीनमस्कृत्वात्मरक्षांकार्येति ॥ अस्मिरुद्रास्मो
नाष्टपृथिवीस्सेतास्मांत्रातारस्मिंरुद्रमित्यष्टौमंत्रानुक्त्वेकंसंपुटीकृत्यपठेदितिचा
संसंपुटइतिकेचित्तुइतितृतीयः ॥ मनोज्योतिरबोध्यग्निः ॥ मूर्द्धानंमर्माणिजातवेदा
इतियुद्धास्मिहृदयस्तुरवशिरःस्तुविन्यस्यात्मरक्षांकर्त्तव्येतिचतुर्थः ॥ शिवसंकल्प
हृदयंपुरुषसूक्तंशिरउत्तरनारायणंशिखाअप्रतिरथंकवचंशतरुद्रीयमस्त्र
मितिपंचमः ॥ प्रजननेब्रह्मातिष्ठतु । पादयोर्विष्णुस्तिष्ठतु ॥ हस्तयोर्हरस्तिष्ठतु । बाह्वो
रिंद्रस्तिष्ठतु ॥ जठरेअग्निस्तिष्ठतु ॥ हृदयेशिवस्तिष्ठतु ॥ कंठेवसवस्तिष्ठतु । मुखेसरस्व

तीतिष्ठतु॥ नासिकयोर्वायुस्तिष्ठतु। नयनयोश्चंद्रसूर्यौ तिष्ठेतां। कर्णयोरश्विनौ
देवौ॥ तिष्ठेतां। ललाटे रुद्रस्तिष्ठतु॥ मूर्धन्यादित्यस्तिष्ठतु॥ पृष्ठे पिनाकी तिष्ठतु। पुर
तः शूली तिष्ठतु। पार्श्वयोः शिवशंकरौ तिष्ठेतां सर्वतो वायुस्तिष्ठतु बहिः। सर्वतो
ग्निज्वालामालापरिवृतस्तिष्ठतु। सर्वेष्वंगेषु सर्वा देवता यथास्थानं तिष्ठंतु। मां रक्षं
त्विति षष्ठः। अयं सर्वत्र ज्ञातातपमतो॥ न्यासनिषेक एव बोधायनमत इत्युक्तं॥ एषु
मासेषु शाखांतरे विशेषस्त्वकः। तद्यथा॥ प्रथमन्यासे हृदयानंतरं नमो गणेभ्यः इ
ति पृष्ठत इति॥ पार्श्वानंतरं विज्यं धनुरिति जवर इति जान्वनंतरं सः· स्पष्टजिदिति

6

जंघयोर्विश्वंभूतमितिगुल्फयोरिति ॥ प्रजननादिन्यासे च मूर्ध्न्यादिस्थानेतिष्ठंल्लिति

त्यनंतरंसिरसिमध्यपूर्वपश्चिमस्थत्वेशिखायांचामुंडातिष्ठल्लिति। न्यासानंतरंहिरण्य

गर्भोयःप्राणतो ॥ ब्रह्मयज्ञानां। महीद्यौ। उपश्वासयागेनयथाते। अग्नइममेलक्ष्मीँ ॐ म

न्त्रान्जपेत्। ततःअध्यात्मानमितिमादिनिध्यायेत् ॥ ततोदेवतछंदांसिस्मरेत् ॥ तदन

वेजपादेवैयथर्व्यस्मरणात्। तत्रसंयद्वपद्हेयथादिमंत्राणामृष्यादीनिप्रहस्यापन

प्रकारेणवक्ष्यमाणानिज्ञेयानि ॥ ततोरुद्रद्रष्ट्यादिस्मरेत् ॥ यथा। नमकानांप्रथ

मानुवाकेअघाघायाःकश्यपोद्वितीयायाःआत्रेयस्तृतीयायाःकश्यपस्ततोर्वर्गेगोत रुपि

रुद्रप.
७
7

मरुतस्तत एकस्याः क एवस्ततो द्वयोर्मरुतांस्तत एकस्या भगवांस्ततस्त्रिष्टुभां नारदस्त
तस्त्रिष्टुभां भगवान् द्वितीयानुवाकस्य मंडूकस्तृतीयानुवाकस्य भगवांश्चतुर्थानु
वाकस्य दुर्वासाः पंचमषष्ठानुवाकयोर्भगवान्सप्तमानुवाकस्य हेम ॥ शौनकोऽष्टमानु
वाकस्य नवमानुवाके च नमो वः इति यावत् भगवान् वसिष्ठस्याग्निर्दशमानुवाके
प्रथमस्य प्रजाहो द्वितीयस्य स्कंदस्ततो द्वयोर्मांडव्यस्तत एकस्य देवरादस्तत एकस्य राम
भगवांस्तत एकस्यास्त्रिस्तत एकस्य वैश्यापाद्यस्तत एकस्य भगवांस्तत एकस्य वैराजस्त ७
त एकस्य प्रजाहस्तत एकस्य नारदस्तत एकादशानुवाकस्याद्यानां चतुर्णां दुर्वासा

स्तत्वासमाप्तिर्देवता इत्यृषयः ॥ प्रथमानुवाके आद्यस्य रुद्रस्तत एकस्य शंभुस्त
त एकस्य स्कंदात्मा रुद्रस्ततो द्वयो रुद्रस्तत एकस्य शंभुस्ततो द्वयोरादित्यात्मा रुद्रस्त
त एकस्य शंभुस्ततस्तिसृणां रुद्रस्ततस्तिसृणां भगवांस्ततो द्वितीयतृतीयानुवाक
यो रुद्रश्चतुर्थपंचमषष्ठानुवाकानां शंभुः ॥ सप्तमानुवाकस्य रुद्रोऽष्टमानुवाकस्य न
मो वः ॥ किरिकेभ्यः ॥ इत्यंतस्य च नवमस्य भगवान्वसिष्ठस्य रुद्रो दशमानुवाके चतु
र्णां रुद्रस्तत एकस्य नंदीश्वरात्मा रुद्रस्तत एकस्य भगवांस्तत एकस्य शंभुः ॥ तत एकस्य
रुद्रस्तत एकस्य भगवांस्ततो द्वयोः शंभुस्ततो वशिष्टानी रुद्र इति देवताः ॥ प्रथमानुवा

रुद्रप०
७

8

केच्चाद्यमनुष्टुन्नीततएकाख्यागनुष्टुप्ततएकानिवृदनुष्टुप्ततएकानुष्टुप्त
ततएकानिवृदनुष्टुप्॥ततएकाच्चाफ्तारपङ्क्तिः पंचपदापंक्तिर्वाततएकाषट्पदाज
गतीततःसमानुष्टुन्नस्ततोष्टानुवाकायजूंषिततएकास्तारपङ्क्तिः पंचपदापंक्तिर्वात
तएकानुष्टुप्ततश्चतस्रोजगत्यस्ततस्तिस्रस्त्रिष्टुन्नस्ततएकापंचपदात्रिष्टुप्महाबृ
हतीवाततोद्वादश्यानुष्टुनंततोस्त्रीणियजूंषिस्ततस्तिस्रोनुष्टुन्नस्ततएकंयजुरितिछं राम
छंदांसिच्चय्यचमकानामग्निःकांडऋषिच्चाद्याच्चाग्नावैष्णवीगायत्री॥शिष्टानांवा ७
जादयोग्न्यादिविशेषादेवतायजुंजपेविनियोगः॥इतिएदंतंविधाययजमानाचार्य

त=२

क्षमसन्निधावृत्विग्भिः सावधानैः संलापांतरमकुर्वद्भिः श्रीरुद्रं ध्यायद्भिः यजमा
नस्य कामः सिध्यतामिति चिंतयद्भिश्च स्वरवर्णविवेकपूर्वं जपः कार्यः होमरुद्रे
क्रेणैवमेव होमः कार्यः॥ अनिषेकरुद्रेतु षष्ठमासानंतरं श्चभिर्मेवाचिश्रित इत्यादि
यथालिंगमंगानि संस्पृश्य पात्मानं महेश्वरूपं गंधपुष्पाक्षतधूपदीपैः प्रसन्नेः मा
नस्तोके वर्धार्याराध्मधाराधितो मनुष्येस्त्वमिति त्र्यंबकं यजामह इति चाल्पावदंतुह
रयः॥१ सचेतस इति सद्योजातं प्रपद्यामामीति च शिवमावाह्य सद्योजाताय वै नमो नम
इत्यासनं दत्वा भवे नातिभवे भजस्व मामिति पाद्यं दत्वा नवाक्ष्वामनमः इत्यापादिष्टे

रुद्रप
ए

9

तितिस्त्वन्निश्वस्नानं दत्वा भवं देवं तर्पयामि ॥ शर्वं देवं त ईशानं देवं त ॥ पशुपतिं देवं
त ॥ रुद्रं देवं त ॥ उग्रं देवं त । भीमं देवं तर्पयामि ॥ शर्वं देवं त महांतं देवं तर्पयामीति ॥ त
र्पयित्वा ज्येष्ठाय नमः इत्याचमनीयं ॥ दत्वा श्रेष्ठाय नमः इति मधुपर्कं कालाय नमः इति
गंधं कलविकरणाय नमः इति पुष्पं सर्वभूतदमनाय नमः इति धूपं ॥ मनोन्मनाय नमः
इति दीपं । भवोद्भवाय नमः इति नैवेद्यं । दत्वा तूष्णीमाचमनीयं दत्वाऽष्टौ पुष्पाणि । राम
भवादिनाम निर्भवाय देवाय नमः इत्येवमादि प्रयोगेण समर्प्य अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्य ए
इति मंत्रयेणोपस्थाय हिरण्यरजतताम्रादिपात्रेण सततं धारया दुग्धादिनोदकेन

वा॥ निषिच्य पुनः पूजयेदिति॥ रुद्रजपादौ च सर्वसाधारण एष विधिः॥ रुद्रस्य न
मकाध्यायात्मकस्य स्वरूपमात्रजपादौ चमकाध्यायोपि सकृदावर्त्तनीयः॥ रुद्रज
पादौ तु प्रत्यावृत्त्येकैकश्चमकानुवाको योजनीयः॥ एतादृशपाठश्च रुद्राध्याय एकाद
शावृत्तौ लघुरुद्रः तदेकादशावृत्तौ महारुद्रस्तदेकादशावृत्तावतिरुद्रः संपद्य
ते तत्र जपे निषेके च नमो वः किरिकेभ्य इति सहस्राणि सहस्रश इति नमोऽस्तु रुद्रे
भ्यो ये पृथिव्यामिति चैते यथाध्ययनमेव पठनीया होमेषु विशेषो वक्ष्यते॥ रुद्र
स्य संकल्पादि ब्राह्मणभोजनपर्यन्तं यजमानाचार्य्यब्रह्मर्त्विजां नियमाः॥ हवि

ष्पभोजनंब्रह्मचर्यमधःशय्यापतिताद्यसंभाषणमक्रोधःशुचितेमादयोऽष्टव्याः
एवंयज्ञंसमाप्यहृदयादिभिरागुक्तंपंचांगंमासंजप्त्वारुद्रायजपंनिवेदयेत्॥ तत
स्तदंगहोमार्थंहोमकुंडेचप्रधानहोमार्थंमंडपंकुंडंचकार्यात्॥ इदंचवक्ष्यहोमांग
मेव॥ अवधानावश्यकंच॥ करणेफलाधिक्यं॥ तत्रमंडपोऽष्टहस्तोद्वादशहस्तोवाकनि
ष्ठोद्वादशहस्तश्चतुर्दशहस्तोवामध्यमः॥ षोडशहस्तोऽष्टादशहस्तश्चोत्तमः॥ सर्वे
चतुरस्राश्चतुर्द्वाराःकार्याः॥ तत्राष्टहस्तादिमंडपानांवक्ष्यमाणप्रकारेणप्राच्यादिसा
धनप्रकारःसमंसमचतुरस्रान्साधयित्वातन्मध्येनवधाविभागेनपातयित्वाबाह्येषुदश

10

शास्त्रज्ञसंपातेषुकादशस्तंभानालिखेत् ॥ चतुर्हस्तेषु दिक्षु विहस्तचतुरंगुलाधिक
विहस्ताष्टांगुलाधिकविहस्तविस्तृतानि द्वाराणि कर्तुं द्वारशाखास्तंभस्तंभयोर्वंधंक
र्मनिवेशयं ॥ एते च विंशतिस्तंभाः ॥ पंचहस्ताः कार्याः ॥ तेषां चोपरि चूडास्तु मरंध्रकाष्ठा
नि तिर्यक्देयानि ॥ द्वारसंमुखतया च हस्तमात्रा बहिः पूर्वादिद्वाराद्दक्षिणक्रमेण चत्व
रोंकुवरस्य द्वशाखाक्रान्तानि पंच षट् सप्त हस्तोच्छ्रायाणि ॥ अथ मध्यमेऽत्र मसं
डपेषु हस्तद्वयः सपादहस्तसार्द्धहस्तद्वयविस्तृतानि तोरणानि कार्याणि ॥ तोरणानां
चोपरि तिर्यक्फलकेषु द्वौ वकर्मला त्रिशूलाकाराः सपंचसप्तनवांगुलाः कनिष्ठ

मध्यमोत्रसमंमंडपेषुमध्येकिलानिखेयाः॥मध्यमसूत्रसंपातचतुष्टयेचाष्टहस्ता
ःश्चलास्तंभाःचूडास्तुतिर्यक्सूरंध्रकाष्ठसंवितानिखेयाः।मध्यभागेचसौदर्योर्ध्वस्तु
छ्रितंस्तंभंजेत्।सर्वेचस्तंभाःपंचमांशेनसूत्रसंपातस्थानाद्बहिर्निखेया॥मंडपस्योपरि
तश्चवाखर्जंयज्ञियवृक्षणादिनिर्मितकटादिभिश्छादनीयइति।मंडपेचमध्यमभागे
कुंडंकुर्यात्।मध्यभागएवकुंडमिति।साधितमन्यत्र।तत्रवक्ष्यमाणाग्रहरुद्रहोमा॥
हुतिसंख्याविशेषेणकुंडपरिमाणविशेषाउच्यंते।तत्रएकोनपंचाशदाहुतिप॥
र्यंतंस्थंडिलमेवच।तत्रअष्टादशांगुलादिपरिमाणंहस्तांतंचतुरस्रमंगुलोत्सेधंचतु

रंगुलोस्मेधंवा॥ पंचादशादिनवनवसाकृतिपर्यंतंमुष्टिमात्रंकुंडंलंतत्राघेको
नसहस्रपर्यंतमरत्निमात्रंकुंडंसहस्राघेकोनायुतपर्यंतंहस्तमात्रंचायुताघेको
नलक्षपर्यंतंद्विहस्तंलक्षादेकोनदशलक्षपर्यंतंचतुर्हस्तं॥ दशलक्षादेकोनकोटि
पर्यंतंषड्ढस्तं। कोटिमारभ्याधिकहोमेष्टहस्तं॥ तत्रैवाधिकतरहोमेदशहस्तमिति
केचित्कुंडानिचब्राह्मणक्षत्रियविशांचतुरस्रवृत्तचंद्रार्धनानिकार्याणि। सर्व
कार्यसिद्धिपुत्रसुखावाप्तिवैरिनाशशांतिमारणोच्छेदनदृष्टिरोगनाशनंत्वाभि
चारशांतिभूतोच्छादनादिदशविधकामनायांचतुरस्रंयोनिस्वार्धचांद्रत्र्यस्रवृत्त

रुद्रप०
२२

12

षडस्रपद्मश्चाष्टास्रमन्यास्त्रपंचास्त्राणि सर्वेषां कार्याणि काम्यस्य नित्यनैमित्तिकबा
धकत्वात् ॥ एतेषां चकरणप्रकारोन्यतोवगन्तव्यः । गौरवभयान्नेहोच्यते ॥ कुंडानां च
खननं हस्तमात्रं होमे पंचदशचतुर्विंशांशैः कार्यं । स्थूलजन्मेषु विस्तारसमं कार्यं
ततश्चतुर्विंशांशांकवंत्यक्त्वा नवनिश्चतुर्विंशांशैः मेखलात्रयं कुर्यात् । तत्र बहिर्मे
खलोत्सेधं विस्तारं द्वितीयातदुपरि त्र्यंगुलोत्सेधविस्तारा । तृतीयातदुपरि चतुरंगु राम
लोत्सेधविस्तारा ॥ ततः पश्चिमे मेखलोपरि कुंडविस्तारार्धदीर्घा कुंडविस्तारतृतीयां २२
शविस्तृतामश्वत्थदलाकारां कुंडचतुर्विंशांशाकृतमेखलां पश्चिमतः प्रविष्टनालां

ग्रासुन्नमतोमृत्तिंडकयमुतांकुंडमध्यप्रविष्टायांचतुर्विंशांशोत्सेधांपश्चात्तन्नतांयो
निंकृमितोरचयेत्॥तत्रचद्वितीयमेखलायांपरिधिपरिस्तरणार्थमंतरंरक्षेत्।ततः
कुंडमध्येकुंडचतुर्विंशांशाक्षयोन्नमांशाच्चतुष्टयविस्तृतंतत्कुंडाकारंपद्माकारं
वानाभिंकुर्यात्॥तत्रचयोनिकुंडेयोनिंपद्मकुंडेचनाभिंनकुर्यात्॥इहकुंडमेख
लायोन्यादौपद्मांतराणिगौरवभयान्नोक्तानिकुंडाद्याकारोनुएकहस्तादिप्रमाणंच
तुरस्रंतत्रवेदोमेस्थंडिलंकार्यं॥स्थंडिलेचमेखलादिवर्तुलाद्याकारताचनभवति।
त्र्यंगुलोत्सेधचतुरस्रत्वादीनांनैराकांक्ष्यादिरोधाद्वेतिसंक्षेपः॥ततोमंडपांतरीक्षा

रुद्रप० २२

13

नन्दागोरुद्रवेदिकांसप्तहस्तप्रोच्चयहस्तवेदिकांकुर्यात्॥तच्चदक्षिणतोग्रहस्तवेदि
काउत्तरतोरुद्रवेदिका॥ग्रहाणांपूर्वोगत्वेनप्राक्पूजनीयत्वेनयाम्यामरुद्रपूजायां
उत्तरक्रमसंस्थालीपाकह्वाणान्वैदिक्षुत्र्यंगुणालत्र्यंगुलोच्छ्रायत्र्यंगुलविस्तारवप्रत्रय
युतावप्रोपरिसमांगुलोच्छ्रायहस्तविस्तृताचसप्तहस्तमाणाकार्या॥सर्वेशांतिकपौष्टिका
नांग्रहमखविहितत्वात्॥एवंमंडपंकुर्यादिनिर्माययजपरुद्रजपांतेशुभेदहनिद्वो
मरुद्रेतुआचार्यादिपूजांतेशुभेकालेमंडपह्रजोगसुकृसंमायन्संस्नातःशु राम २२
क्लांबरःशुक्लमाल्यानुलेपनःसपत्नीकःसाचार्यर्त्विक्सोयजमानोमंगलघोषेण

संपूर्णकलशावाहनेनकंकर्णौनिरितिमंत्रघोषेणमंडपंप्रदक्षिणीकृत्यपश्चिमद्वा
रेणप्रविशेत्॥ततोमंडपांतःपश्चिमदेशउपविश्याचम्यदेशकालौस्मृत्वास्वयंब्राह्म
णद्वारावाकृतस्यमुकमंत्रजपांगत्वेनसमस्तपद्धोमाद्दशांशेनशतांशेनवावहस्रमा
णद्रव्येणमुकद्रव्येणाद्बाह्मणद्वारावायथाशक्तिहोमंक[redacted]रिष्येइतिजपरुद्रेसंक
ल्प्यचेत्॥ततोजपरुद्रेहोमरुद्रे[redacted]चगणेशपूजनंमंडपदेवतास्थापनादिच
करिष्येइतिसंकल्प्यषोडशोपचारैर्गणाधिपंसंपूज्यततोगौरसर्षपैःसर्वतोमंड
पांतरेवकिरेत्॥तत्रमंत्रः॥यदत्रसंस्थितंभूतंस्थानमाश्रित्यसर्वदा॥स्थानंसस्कान्तु

तत्सर्वं यत्र स्थितं तत्र गच्छतु ॥ अपक्रामंतु भूतानि पिशाचाः सर्वतो दिशं ॥ सर्वेषामवि
रोधेन ब्रह्मकर्म समारभे इति ॥ ततः पंचगव्येन कुशैः सर्वत्र प्रोक्षणं कार्यं ॥ शुचीवो हव्ये
ति ऋचेनापो हि ष्ठेति ऋचेन च ततः कृतांजलिः स्वस्त्ययनं तार्क्ष्यमिति मंत्रं द्वयं जपेत् ॥ ५ ॥
॥ ॥ ततो वास्तुपूजनं ॥ ॥ आचार्यो वास्तुहोमार्थं मंडपे नैर्ऋते स्थंडिलं विधाय तत्
दीशानभागे हस्तमात्रां मृदा वेदीं विधाय ईशानादिकोणचतुष्के विशंतु भूतले नाग
लोकपालाश्च सर्वतः अस्मिन्मंडपे च तिष्ठंतु आयुर्बलकरा सदेति शंकूरोपयेत् ।
ततोऽग्निभ्योऽथ सर्पेभ्यो ये चान्ये तत्समाश्रिताः तेभ्यो बलिं प्रयच्छामि पुण्यमोदनमु

२

त्रममिति ॥ शंकुपार्श्वेमाषनक्रबलिंदद्यात् ॥ ततोवेद्यांवस्त्रेसुवर्णादिशलाकयान्
वरेखाः ॥ कुंकुमादिनाभागपरायताःकृत्वाहिरण्यपात्रेतुहुत्वालक्ष्मीर्विभूतिर्विमलाभि
या ॥ जयाकालाविशोकार्चेति ॥ नवदक्षिणोत्तरायताः ॥ तत्रामध्येकोष्ठचतुष्टयमे
कीकृत्यततःकोणेषुरेखांदद्यात् ॥ तेनार्धपदानिसंपद्यंते ॥ ततस्तत्रब्रह्मादीनामावा
वाहयेत् ॥ वास्तोश्चतुरस्त्रंशरीरंदेवाआक्रम्यस्थिताइतितत्रदेवपदेमतंदेवावाहनं ॥ त
त्रमध्यपदचतुष्केऽर्चयेद्ब्रह्माणंपूर्वपदद्वयेदक्षिणाग्रस्तनेऽर्यमा ॥ दक्षिणपदद्वयेजवर
दक्षिणेविवस्वान्पश्चिमपदद्वयेजवरवामेमित्रः ॥ उदकपदद्वयेवामस्तनेपृथ्वीधरः

15

आग्नेयपदार्धयोर्दक्षिणोत्तरयोर्दक्षिणहस्ते सावित्रसवितारौ ॥ नैरृतपदार्ध
योर्हृषणमैंद्रयोः विबुधाधिपजयौ वायव्यपदार्धयोर्वामहस्ते राजयक्ष्मरुद्रौ ईशा
नपदार्धयोरुरसि मुख्य—पावकसौ ॥ ईशानपदे दक्षिणार्धे शिरसि शिखी तद्दक्षिण
सार्धपदे दक्षिणनेत्रे जयंतः ॥ तद्दक्षिणसार्धपदे दक्षिणकूर्परेन्द्रशः तद्दक्षिणांशे
यपदार्धे दक्षिणप्रबाहावाकाशः ॥ तत्पश्चिमसार्धे दक्षिणप्रबाहावेव वायुः ॥ तत्पश्चि
मसार्धपदे दक्षिणमणिबंधे पूषा ॥ तत्पश्चिमपदद्वये दक्षिणपार्श्वे वितथः ॥ तत्पश्चि
मपदद्वये दक्षिणपार्श्वे एव गृहक्षतः ॥ तत्पश्चिमपदद्वये दक्षिणोरौ यमः ॥ तत्पश्चि

मपदद्वये दक्षिणजानौ गंधर्वः ॥ तद्धिपेमसार्धपदे वामस्फिचि दौवारि... महाराजं
घायां भृंगराजः ॥ तत्सामीपे नैर्ऋत्यपदार्धे दक्षिणस्फिचि भृंगः ॥ तदु...रार्धे पादयोः
पितरः तदुत्तरसार्धपदे वामस्फिचि दौवारिकः तदुत्तरपदद्वये वामजंघाताांसुग्री
वः ॥ तदुत्तरपदद्वये वामपार्श्वे असुरः ॥ तदुत्तरसार्धपदे वामपार्श्वे एव शोषः ॥ तदुत्तर
वायव्यपदार्धे वाममणिबंधे पापः ॥ तत्प्राक्पदार्धे वामप्रबाहौ रोगः ॥ तत्प्राक्सा
र्धपदे वामप्रबाहावेवाहिः ॥ तत्प्राक्पदद्वये वामकूर्परे मुख्यः तत्प्राक्पदद्वये वाम
बाहौ भल्लाटः ॥ तत्प्राक्सार्धपदे वामबाहावेव सोमः ॥ तत्प्राक्पदद्वये वामांसे सर्पः

तस्माकचसाद्वपदेवामश्रोत्रे दिति: तस्मागर्धपदेवामनेत्रे दिति:। ततउत्तरेवास्तोष्पतइ
तिवास्तु। ततईशान्यादिविदिक्षुचरकी॰ विदारी॰ पूतना॰ पापराक्षसः पूर्वादिदिक्षु
स्कंदार्यमजंभकपिलिपिञ्छाः ततोमंडलादीशानेकुंभंसंस्थाप्यवरुणंतत्राभ्यर्चयेत्।
ततआचार्योग्निस्थापनाद्याज्यभागांतंकृत्वोदुंबरादियज्ञियसमिभिस्तिलाज्यचरुद्रव्यै
रेकमष्टशतमष्टाविंशतिमष्टौवाप्रणवादिनमोंतंतन्नाममंत्रैर्जुहुयात्॥ब्राह्मणांवि
कल्पइतिपदार्थादर्शेततोवास्तोष्पतेप्रतिजानीह्यस्मानितिचतुर्भिर्वास्तोष्पते।क्रवा
स्थूणामसितिचतुर्वास्तोष्पतयेनमइतिवापंचबिल्वफलानि॥तद्बीजानिवमः।तस्य॥

ततः स्विष्टकृद्वर्णादिपूर्णाक्रियांतं तत्कलाब्धादिम्नः पायसेननाममंत्रैर्बलिंदत्वापापावमा
नेनराक्षोघ्नेनचरुकेमंडपंत्रिःसूत्र्यावेष्टयित्वाशांतिककलशोदकेयजमानमभिषि
च्यस्नापयेत् ॥ ततोयजमानउत्तरपूजांविधायदेवताविसर्जनब्राह्मणान्भोजयेदिति
एतावत्प्रशाक्तोबलिमात्रंदद्यात् ॥ चतएवमारदातिलकेपायसान्नैर्बलिर्हरेदिसेवो
क्तं ॥ नहोमादितिसांप्रदायिकाः ॥ तस्मिन्महोमंडलदेवतापूजनंबलिदानंसूत्रवेष्टनं
चेत्सनुष्ठानमिति ॥ ततःपूर्वस्यांदिशिमंडपद्वाराद्बहिर्हस्तमात्रेवर्तुलंतोरणमाश्वत्थंवा
हस्तनामकंप्रसुशोभननामकंवात्रिशूलचिह्नितंत्र्यग्निमीळेडरोहितमितितिधान

यसुष्टतोरणायतनमइतिनामस्वरूपेणगंधादिनाप्पूजयित्वाचंदनमालाभ्युष्यादिशो
शोभितंकुर्यात्॥ राज्ञस्वदस्मतं। तत्रमन्त्रमेव॥ तत्रैकःकलशःस्थाप्यःतत्रमंत्रः। मही।
द्यौरितिभूमिंस्पर्शंस्नात्वाऔषधयःसमितियवान्ह्रीसोत्वाकलशेक्षिपेतिआजिघ्र
कलशमितिवा। कलशंस्थापयित्वाइमंमेगंगेइतिजलेनापूर्यगंधद्वारामितिगंधंक्षि
प्त्वायाऔषधीरितिसर्वौषधीःक्षिपेत्॥ औषधयःसमितियवान्॥ कांडात्कांडादितिदू
र्वाःअश्वत्थेवइतिपंचपल्लवान्॥ नापृथिवीतिसप्तमृदोयाःफलिनीरितिफलं। स
हिरण्यानितिपंचरत्नानि॥ हिरण्यरूपइतिहिरण्यं। युवासुवासाइतिवस्त्रेणरक्तस्त

त्रेणाच्च मुखे वेष्टयेत् ॥ पूर्वस्मात् दर्वीस्तु परिधान्यपूर्वीर्णपात्रं न्यसेत् । तस्मिन् कलशोद्ध
वावाहनं पूजनं च ॥ ततो दक्षिणे औदुम्बरं रक्तं स्वंवास्तुनद्वं विकटं वा त्रिशूलचिह्नितं तो
रणं ॥ मिथिलो जर्कश्चेति निधानं यनाममंत्रेण पूर्ववत्संपूज्य पूर्ववद्गंधनादि चर्चितं स्र
खास्वर्णमंगारकं च तत्र न्यसेत् ॥ ततः पूर्ववद्देवकलशस्थापनं ॥ तत्र धरणीमावाहयेत्पू
जयेच्च ॥ ततः पश्चिमे ज्ञानंद्रं मोदुम्बरं वास्तु कर्मसूत्री मंवा त्रिशूलचिह्नितं तोरणमस्था
हीति मंत्रेण निधायनाम्नापूर्ववत्संपूज्य चंदनचर्चितं स्रक्लान्तकं बुधं च तत्र न्यसेत्
तत्र पूर्ववत्कलशस्थापनं ॥ तत्र वाक्पतिमावाहयेत् ॥ पूजयेच्च ॥ ततउत्तरे वाटमाध

हुंपालाशंवारुद्रंहांसुप्रमवात्रिशूलांकितंतोरणांश्चान्तोदेवीरितितिधायनाम्नापू
र्ववत्संपूज्यचंदनादिचर्चितंकलशं॥सोमकेतुशानिंस्तत्रन्यसेत्तत्रपूर्ववत्कलशस्थाप
नं॥विघ्नेशमावाहयेत्।पूजयेच्च।ततःपूर्वद्वारेकलशंन्यस्यप्रतिद्वारश्शासंमुदकचंद
नफलपंचमृत्तिकापंचपल्लवसर्वौषधीसुवर्णपंचरत्नादियुतंदध्यक्षतविभूषि।
तंवस्त्रपुष्पमालाचंदनचर्चितंवस्त्ररक्तसूत्रवेष्टिताननंपूर्ववन्मंत्रैःस्थापयेत्॥
प्रतिकलशंमंत्राहतिः॥ऐरावतंकलशाद्धयेन्मसेतृपूजयेच्च।ततःक्रमेणदिनाहविन्जे
पूर्वद्वारेश्वांतिस्तक्रजपार्घ्यंलेनलामदंहणेरुवेदः॥पद्मपत्राहेगायतम्मः सोमदै

वनः ॥ अत्रिगोत्रसत्त्वं विघ्नेंद्रस्कलिकल्वं मेमखेन वेति प्रत्येकं हत्वा त्रिमीले इति मंत्रे
णा प्रत्येकं गंधादिनिरुपचारैः पूजयेत् ॥ ततः सहस्राक्ष्मंमंत्रेरावणास्थितं पीतां कि
रीटं कुंडलधरं दक्षिणवामकरस्थवज्रोत्पलसिंद्धमाला ॥ ओं एह्येहि सर्वामरसिध
साध्यैरभिष्टुतो वज्रधरामरेश ॥ संवीज्यमानोऽप्सरसां गणेन रक्षाध्वरं नो नगवत्सम
स्तेनो इंद्र इहागच्छेदतिष्ठेनीद्रं सांगं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकं वारकलशे आ
वाहयाम्यहंतिस्थान इति मंत्रेण पीतां पताकां पीतं च ध्वजं नयमपि पंचदलं दंडमुच्छ्
येत् ॥ तत्रचातारसिंद्रमितीद्रं पूजयेत् ॥ इंद्रं वो विश्वतस्परीति वा मंत्रः ॥ ततः इंद्रस्तु

रपतिःश्रेष्ठोवज्रहस्तमहाबलः॥शतयागाधिपोदेवतस्मैनित्यंनमोनमइतिनलात
त्रइंद्रायसांगायसपरिवारायसायुधायसशक्तिकायैतंमाषभक्तबलिंसमर्पयामी
तिबलिंसमर्पयेत्॥ततःश्चाचम्याग्नेयेगत्वापूर्ववत्कलशंस्थापयित्वापुंडरीकंचमृत
चतत्रपूजयित्वानंतरंछागस्यरक्तंदक्षिणवामकरद्वयंघृतंशक्तिकमंडलुंयज्ञोप
वीतिनमग्निंध्यात्वा॥ॐएह्येहिसर्वामरहव्यवाह्यमुनिप्रवरैरभितोभिजुष्ट॥तेजोव
ताल्लोकगणेनसार्द्धममाध्वरंपाहिकवेनमस्ते।ॐअग्नेइहागच्छइहतिष्ठइतिसांगंस
परिवारंसायुधंसशक्तिकमग्निंकलशेआवाह्यरक्तांपताकांरक्तंचध्वजंपंचहस्तं

दंडंमग्निइत मित्युच्छ्रयेत्॥ ततस्तं त्वोच्चयन्न इति मंत्रेणाग्निं गंधादिभिः पूजयित्वा॥ आ
ग्नेयः पुरुषो रक्तः सर्वदेवमयोऽव्ययः॥ धूम्रकेतु रजोध्यक्षस्तस्मै नित्यं नमो नमः॥ इ
ति नत्वा सांगायैतस्मा द्युल्का च्चयन्नयेणतं माषभक्तबलिं समर्पयामीति बलिं समर्पयेत्॥
ततः आचम्य दक्षिणगत्वा प्रतिहारशाखं चंदनोदकादिसुतं पूर्ववन्मंत्रैः कलशं
संस्थापयित्वा वामनन्नामकं दिग्गजं तत्रैन्यस्य पूजयेत्॥ ततो यजुर्वेदिना॥ हस्तिजो दक्षि
णद्वारे शांतिजपार्थं त्वेनत्वा मदं हृणो॥ कांतरा होयजुर्वेदस्त्रैष्टुभो विष्णुदेवतः॥ काश्यप
गोयस्तु विप्रेंद्र कलिकल्मषमखेनवेति॥ प्रत्येकं हत्वाईषेत्वोर्जेति गंधादिभिरुपचारैः

रुद्रप०
२०
20

पूजयेत् ॥ ततो महिषारूढं धृतदंडपाशं दक्षिणवामकरद्वयं कृष्णांजनचयोपमम
सितसमलोचनं स्मरं ध्यात्वा ॐ ह्रीं वैवस्वत धर्मराज सर्वामरैरर्चित धर्ममूर्ते ॥ शुभाशु
भानंदस्वधाम धीशाशीवाहन ॥ पाहि मां त्वं नमस्ते ॥ ॐ यम इहागच्छेह तिष्ठेति ॥ सांगा
दिमावाह्य कृष्णां पताकां कृष्णं च ध्वजं च्छायां गौरिति मंत्रेण छत्रं येत् ॥ ततो यमाय सोम
मिति मंत्रेण यमं गंधादिभिः पूजयित्वा ॥ महामहिषमारूढं दंडहस्तं महाबलं ॥ आ
वाहयामि यज्ञेस्मिन् पूजेयं प्रतिगृह्यतामिति ॥ तत्वा सांगायैतस्मा कृष्णाय मायैतं माषान्न
कबलिं समर्पयामीति बलिं दद्यात् ॥ ततश्चाचम्य नैऋत्यां पूर्ववत्कलशं संस्थापयित्वा

राम
२०

कुमुदं दुर्जयं च पूजयित्वा ततो नरारूढं महाकायं षड्हस्तं महाबलं ॥ नीलांबरा
हिसंवेष्टितं पीताननेरणान्भूषितं निकृतिं ध्मालां ॥ ॐ एह्येहि विघ्नेशगणनायकस्त्वं ॥ विघ्ना
न्वेतालपिशाचसंघैः समाधरं पाहि पिशाचनाथ लोकेश्वरत्वं भगवन्नमस्ते ॥ नोनि
रत्नेश्चहागच्छेहतिष्ठेतिसांगादिमावाह्य नीलां पताकां ध्वजं च मोक्षणाइतिमंत्रेणोच्छ्रित
समुच्चलंतमितिमंत्रेण मोक्षणं ईश्मनेनवानिर्ऋतिं ॥ गंधादिभिः पूजयित्वा निर्ऋतिं षड्
हस्तं च सर्वलोकैकपावनं ॥ आवाहयामि यज्ञेस्मिन्पूजेयं प्रतिगृह्यतामिति नित्वासो
गाद्येत्यादि ॥ निर्ऋतयेऽयं तं माषनक्तबलिं समर्पयामीति ॥ ततः स्वाचम्य ॥ पश्चिमतो रेक

लक्ष्याग्नेयंप्रतिद्वारस्याग्रबझ्र्वदक्षस्थापयित्वाश्चजनाख्यंदिग्गजंतत्रनमस्समपूजयेत्ततः।
तस्मात्सविदाहल्लिजोपश्चिमद्वारेशांतिसामजपार्श्वतलामहंहणेमामवेदान्तुपेंग
ह्रोजागतःशाक्तदैवतः॥नारदाजस्तुविघ्नेंद्रकलिलंमेमखेनवेतिङलेकुंहलाश्चय
च्चायादीतिगंधाद्युपचारैःपूजयेत्॥ततोमकरस्थंपाद्यादंसंस्तुंकवद्मंकिरीटधारि
णंवरुणंगांधमालांडैरघेहिक्रियादोगिणवारिधीनांगणेनंपजंनमस्समहासमेरौः॥विद्याधरेंद्रा
मरगीयमानपादिलमस्मानगवलमक्तेनेवरुणाइन्द्रागच्छेहतिष्ठेतिसांगादिमावा
ह्यस्वेतांपताकांध्वजंतन्डसंमेवरुणेस्तुच्छुयेत्॥तत्वायामीतिगंधादिनिर्वरुणंपूजयि

पाशहस्तंचवरुणमर्णसामतिमीश्वरंआवाहयामियस्नोस्मिन्वरुणायनमोनमइ
तिजलाशयंगायेसादिवरुणायेतंमाषभक्तबलिंसमर्पयामीतिबलिंदद्यात्॥ततःआ
चम्य॥वायव्यांधूम्रवर्णवल्कलांनिधायतत्रपुष्पादंतंसिधार्यंचसंधूम्रमृगाधिरूढंधूम्रव
र्णचित्रांबरधरंयुवानंकरध्वरधरदक्षिणवामहस्तद्वयंवायुंध्यात्वाॐएह्येहिप्रियतेसमम
रक्षणायमृगाधिरूढःसहसिद्धसंघैःप्राणाधिपःकालकवेःसहायगृहाणपूजांभग
वन्नमस्ते॥ॐवायोइहागच्छइहतिष्ठेतिसंगादिमावाह्यधूम्रांपताकांध्वजंचवायोरग
नमितिमंत्रेणोत्सृजेत्॥ततोवायव्यहतस्मतइतिवायुंगंधादिनिरभ्यर्च्य॥वायुमाकाश्यां

चैवपवनंवेदवर्जितं ॥ आवाहयामियज्ञेस्मिन्पूजेयंप्रतिगृह्यतां । अनाकारोमहो
जाश्चयश्चाहष्टगतिर्दिवि ॥ नमस्तेपूज्यायजगतोवायवेदंनमामिचेति ॥ नत्वासांगाढ्ये
त्यादि ॥ वायवेएतंमाषनक्रबलिंदद्यात् ॥ ततआचम्योत्तरद्वारेकलशादयंप्रतिद्वारस्था
स्वंद्वायस्थापयित्वासार्वभौमंदिग्गजंतस्मिन्पूज्याथर्ववेदाहलिजौउत्तरद्वारेस्थां
त्रिजपार्थ्यलेनलामहंहणो ॥ ह्वह्लेचोथर्ववेदोनुष्टुप्नोरुद्रदेवतः ॥ वैशंपायनविप्रं
रुद्रस्कलिकूलंमेमखेनवेति ॥ प्रत्येकंहलाशालोदेवीरितिगंधाद्युपचारैःपूजयेत्
ततोनरस्युतविमानस्थंकुंडलहारकेयूरसुचिरंवरगदाधरदक्षिणावामसुजवयं

राम
२२

मुकुटिनंमहोदरंमहाकायंहरितवर्णंकुबेरंध्यात्वा॥ओंतुराध्योहियस्तेश्वरयज्ञरक्षां
विधस्वधनदस्वगणेनसार्धंसर्वैषधीभिःपितृभिःसहैवगृहाणपूजांभगवन्नमस्ते
ओंसोमसोमेहागच्छेहतिष्ठेतिसांगादिमावाह्यहरितांपताकांध्वजंच॥आप्यायस्वेति
छत्रयेत्॥सोमोधेनुमितिवयंसोमेतिवापूजयित्वासर्वनक्षत्रमध्येतुसोमोराजाव्य
वस्थितः॥तस्मैसोमायदेवायनक्षत्रपतयेनमइतिनत्वासांगायसोमादि॰सोमायैतं
माषभक्तबलिंसमर्पयामीतिबलिंदद्यात्॥ततःआचम्येशान्यांगत्वापूर्ववत्कलशं
निधायसुप्रतीकंदिग्गजंमंगलंचतत्रसंपूज्य॥वृषारूढंदंष्ट्रिणावामहस्तयोर्वरत्रि

शूलधरंत्रिनेत्रंशुक्लवर्णमीशानंध्याला॥ ॐएह्येहिविश्वेश्वरनस्त्रिशूलपाणखट्वांग
धरेणसार्धंलोकेनयज्ञेश्वरयज्ञसिद्धोगृहाणपूजांनगवल्लभस्ते॥ नोईशानइहाग
च्छेहतिष्टेतिसांगादिमावाह्यश्वेतांसर्ववर्णांवापताकांध्वजंच॥ अनिलादेवस्तविनि
रिमुञ्चयेत्॥ ततस्तमीशानमितिगंधादिभिरभ्यर्च्यहृषास्कंधसमास्हटशूलहस्तत्रि
लोचनत्वामावाहयामियज्ञेस्मिन्पूजेयंप्रतिगृह्यतां॥ सर्वाधिपोमहादेवईशानःशु
भकृदीश्वरः॥ शूलपाणिर्विरूपाक्षस्तस्मैनित्यंनमोनमइति॥ नत्वासांगायेस्मादि॥ इशा
नायतंमाषनक्रबलिंसमर्पयामीतिबलिंदद्यात्॥ ततः आचम्येशानपूर्वयोर्मध्येऽ

धर्त्तिहृत्पद्मासनासीनं फणासप्तकमंडितं पद्मशंखधरोर्ध्वाधो दक्षिणकरद्वयं चक्र
गदाधरोर्ध्वाधोवामकरद्वयं नीलवर्णमनंतं ध्यात्वार्घ्यं एह्येहि पातालधरामरेंद्रनाग
गनाकिंनरगीयमानरक्षोरगेंद्रामरलोकसंघैः ॥ रनंतरक्षाध्वरमस्मदीयं ॥ नोच्चनंत
इहागच्छेह तिष्ठेति सांगादिमावाह्यामेघवर्णां श्वेतां वा पताकां ध्वजं चायं गौः स्थिरि
तिमंत्रेण छित्वायं गौरिति ॥ शेषगंधादि निरभ्यर्च्य ॥ योसावनंतरूपेण ब्रह्मांडस
चराचरं ॥ पुष्पवद्धारयेन्मूर्ध्नि तस्मै नित्यं नमोनम इति ॥ नत्वा सांगायेत्यादि ॥ अनंतायै
तं माषनक्कं बलिं समर्पयामीति बलिं समर्पयेत् ॥ रूपनारायणमते नैर्ऋत्यपश्चिम

योर्मध्ये नंतमूजा॥ ततश्चाचम्य पश्चिमनैर्ऋतकलसमध्ये ऊर्ध्वमुखं हिरण्यपाद्मस्थं त्रक्रशाम्
श्रुधरोर्ध्वाधोदक्षिणकरं स्रुक्स्रुवमंडलुधरोर्ध्वाधोवामकरद्वयं चतुर्मुखं श्मश्रुलं जटि
लं लंबोदरं रक्तवर्णं ब्रह्माणं ध्यात्वा॥ एह्येहि सर्वाधिपते सुरेंद्र लोकेन सार्धं पितृदेव
ताभिः सर्वस्य धातारमितप्रभावो विशाध्वरं नः सततं शिवाय॥ नो ब्रह्मन्निहागच्छेहति
ष्ठेति ब्रह्माणं॥ सांगादिमावाहरक्तां पताकां ध्वजं च ब्रह्मयज्ञानमिति न्यस्य तेनैव ब्रह्मा
णं गंधादिभिरभ्यर्च्य पद्मयोनिश्चतुर्मूर्त्तिर्वेदावासः पितामह॥ यज्ञाध्यक्षश्चतुर्वक्त्रस्तस्मै
नित्यं नमो नम इति॥ नत्वासीगायेत्यादि॥ ब्रह्मणे इमं माषभक्तबलिं समर्पयामीति ब

लिंदद्यात्॥ ॐ नमोभुस्पोनापृथिवीतिमंत्रेणपृथिवींपूजयंति॥ तेनैवचध्वजपताकास्था
पनंकुर्वीत॥ ॐ रूपनारायणमतेईशानपूर्वयोर्मध्येब्रह्मापूजनं। ततः ॐ आब्रह्मन्मंडपम
ध्ये ॐ अमुष्यदंडोदरादस्मद्दीर्घोच्चिदस्तिविसृतोमहाध्वजोविचित्रवर्णइंद्रस्यहृष्मइति
स्यापः। ब्रह्मयज्ञानमितिचमंत्रेणब्रह्मपूजनंकार्यं॥ ततोमंडपषोडशास्तंभेषुसर्वेभ्यो
देवेभ्योनमः। वंशेभ्यःकिंनरेभ्योनमः॥ श्रेष्ठपंन्नगेभ्योनमइतिपूजयेत्॥ ततःपूर्वस्यांकि
चिद्भूमिमुपलिप्यतत्रोपविश्यमंत्रैर्लोकेयानिभूतानिस्थावराणिचराणिचब्रह्मविष्णु
शिवःसार्धंरक्षांकुर्वंतितानिमे॥ देवदानवगंधर्वापिशाचोरगराक्षसाःपन्नगाः। स्क

रुद्रप
२५

25

षष्ठोमानवागावोदेवमातरएवच॥सर्वेभ्यमाध्वरेरक्षांप्रकुर्वंतुमुदान्विताः॥ब्रह्मावि
ष्णुश्चरुद्रश्चदेवेन्द्रपालागणैःसह।रक्षंतुमंडपंसर्वेघ्नंतुरक्षांसिसर्वतः।त्रैलोक्यस्थम
स्थावरेभ्योभूतेभ्योनमः त्रैलोक्यस्थेभ्यः स्थावरेभ्योभूतेभ्योनमः॥ॐब्रह्मणेनमः॥विष्णवेन
मः॥शिवाय॰देवेभ्यो॰गंधर्वेभ्यो॰यक्षेभ्यो॰राक्षसेभ्यो॰पन्नगेभ्यो॰ऋषिभ्यो॰मनुष्ये।
भ्यो॰गोभ्यो॰देवमातृभ्योनमइतिप्रत्येकंसंपूज्यपुष्पादिनासर्वमंत्रैरेवतस्मात्समावे
तेभ्यएवमाषनक्तबलिदिग्विदिक्षुदद्यात्॥ततोयजमानःसाचार्यःस्वकुलिकप्रक्षालितपाद राम २५
पाणिराचांतःपश्चिमद्वारेणमंडपंप्रविशेत्।ततोयजमानोभ्यायतनादक्षिणतउपविशे

अत्र पाठस्त्रुटितः

जे

तु॥ आचार्यस्तु कुंडस्य पश्चिमत उपविश्याचम्य॥ प्राणानायम्य अमुककर्म्मण्यस्मिंप्र
तिष्ठांकरिष्ये॥ तदंगतया संमौंन मेखलायोनिदेवतास्थापनपूजनादि करिष्य इति
संकल्प्याग्न्यायतनं संमृज्य कुशोदकेन प्रोक्ष्य इदं विष्णुरिति मंत्रेणोपरि मेखलायां
श्वेतवर्णालंकृतायां विष्णुमावाह्य पूजयेत्॥ मध्यमेखलायां रक्तवर्णालंकृतायां ब्र
ह्मयज्ञानमिति ब्रह्माणं॥ अधोमेखलायां कृष्णवर्णयुतायां कद्रुद्रायेति रुद्रं॥ योन्यांत्व
म्निलादेवसवितः॥ इषे इंद्रः इंद्रंवो मधुच्छंदा॥ इंद्रो गायत्री॥ इंद्रो देवो विश्वतः॥ आग्नेय्याम
ग्निः काण्वो मेधातिथिरग्निर्गायत्री च निलादेवसवितास्मिं हुतं॥ दक्षिणे यमः॥ यमायस्वे

मंयमोयमोऽनुष्टुप्यमायसोमं॥निऋत्यांनिऋति।मोध्रुणोघोरेःकएवोनिऋतिर्गाय
त्री।मोघृणाःपरापरा।पश्चिमेवरुणं।तत्त्वायामिशुनश्शेपोवरुणः॥त्रिष्टुप्।तत्त्वाया
मिवायव्यांवायुः॥वायोःशतंवामदेवोवायुरनुष्टुप्वायोशतं।वायुसोममध्येष्टौवसवः
ज्यायाश्चत्रमैत्रावरुणौवशिष्ठोवसवस्त्रिष्टुप्ज्यायाश्चत्र।सोमेशानमध्ये।एकादशारु
द्राः।आरुद्रासः।श्वेताश्वएकादशारुद्राजगती॥आरुद्रासः।ईशानेंद्रमध्येद्वादशादित्या
त्यान्नुसामदेवस्सोद्वादशादित्यागायत्री।त्यान्नुक्षत्रियान्॥इंद्राग्निमध्येश्विनोश्च
श्विनावर्त्तिरास्कृगणोगोतमोश्विनावृष्णिकश्चाश्विनावर्त्ति॥अग्नियममध्येविश्वेदेवाः।स

पेत्रकः उमासोमधुहृदा विश्वेदेवा गायत्री ऋतुमासः यमनिर्ऋतिमध्ये समयज्ञाः अग्नि
र्लदेवं वामदेवः। समयज्ञाः प्रजातिः॥ अनिलं वा निर्ऋतिः वरुणयोर्मध्ये नूतनागाः। आ
यंगोः सर्पाज्ञी सर्पा गायत्री आयंगौः वरुणवायुमध्ये गंधर्वाप्सरसः॥ अप्सरसायेनस
प्तशृंगो गंधर्वाप्सरसोऽनुष्टुप्। अप्सरसां गंधर्वाणां ब्रह्मसोममध्ये स्कंदं॥ नंदीश्वरं शूल
महाकालं च। कुमारं माता त्रिष्टुप् ऋषभन सृषभनो वैराजो ऋषभनोऽनुष्टुप्॥ ऋषभनेमात्र दि
ति र्लोकपाहृदस्पति शूलमहाकालो गायत्री अदिति र्घ्यानिष्ठः ब्रह्मेशानमध्ये दक्षादि
सप्तकोगणाः॥ अदितिर्लोकपाहृदस्पतिर्दक्षोऽनुष्टुप्॥ अदिति घज निष्ठ ब्रह्मेन्द्रमध्ये

दुर्गा विष्णुश्च । नामग्निवर्णां सोमरि दुर्गा त्रिष्टुप् नामग्निवर्णां ॥ इदं विष्णुः कण्वो मेधाति
थिर्विष्णुर्गायत्री इदं विष्णुः ॥ ब्रह्माग्निमध्ये स्वधा ॥ उदीरतां शंखः स्वधा त्रिष्टुप् ॥ उदीर
तामवरः ब्रह्मयमयोर्मध्ये मृत्युरोगाः ॥ परं मृत्यो संकुसुको मृत्युरोगास्त्रिष्टुप् परं मृत्यो
ब्रह्मनैरृत्यसोमध्ये गणपतिः ॥ गणानां त्वा यस्समदो गणपतिर्जगती गणानां त्वा ब्रह्मण
स्पणयोर्मध्ये श्चापः शं नो देवी शंबरीषा जिद्वांतुर्दीप श्चापो गायत्री शं नो देवी ब्रह्मवा
युमध्ये मरुतः मरुतो यस्य राकुगणो मरुतो गायत्री मरुतो यस्य हि ब्रह्मणः पादस्मृ लोक
र्णीका ष्टधी स्योना मेधातिथिर्भूमिर्गायत्री स्योना पृथिवी तत्रैव गंगादिनद्यः ईमं मे गंगे

सिंधुर्हिमस्त्रैयमेधो गंगायमुनासरस्वत्योजरानीः इमं मे [illegible] गंगेतवैवस
मसागराः धात्रोधरन्त्रो गोतमो वामदेवो सगरात्नुष्टुप् धात्रो धान्त्रो राजन्वितो वरुणानोमु
च॥ यदापोघ्न्यांध्रियावरुणेतिशापामहेततोवरुणानोमुंच॥ तदुपरिमेरुंनाममंत्रोरामा
जपेत्॥ बाह्यपरिधौ सोमादिसंनिधौ क्रमेणायुधानि सोमसन्निधौ गदा॥ ईशानसमी
पी त्रिशूलः चंद्रसमीपे वज्रं॥ अग्निसमीपे शक्तिः परमसमीपे दंडः नैरृतिसमीपे खड्गः
वरुणसमीपे पाशः वायुसमीपे अंकुशः तद्बाह्ये तत्रे गोतमः ईशाने भरद्वाजः पूर्वे।
विश्वामित्रः॥ आग्नेये कश्यपः॥ दक्षिणे जमदग्निः। नैरृते वसिष्ठः पश्चिमे अत्रिः वायव्ये

रुद्रप
२८

28

रुंधती । तत्राहो पूर्वे ऐंद्री ॥ आग्नेये कौमारी ॥ दक्षिणे ब्राह्मी । नैरृत्ये वाराही । पश्चिमे
चामुंडा वायव्ये वैष्णवी ॥ उत्तरे माहेश्वरी । ईशाने वैनायकी ॥ इत्यष्टौ शाक्तयः ॥ एताः ।
स्वस्वमंत्रैर्नाममंत्रैश्च स्थापयित्वा तत्तन्मंत्रैरेव क्रमेण पूजयित्वा तत्तन्मंत्रैर्नाममंत्रैश्च
सेकं दद्यात् दत्त्वा तिलाज्याक्षतैर्कुल्लात उपहारं निवेदयेत् ॥ क्षीरोदनं ब्रह्मणे घृतान्नमुद
कान्निमंत्रितमिन्द्राय ॥ आज्योदनमग्नये माषान्नं यमाय ॥ कृष्णव्रीघृतं भुराद्यैर्थोक्तं
निर्ऋतये नवनीतोदनं वरुणाय ॥ यवौदनं वायवे ॥ प्रियंगवोदनं सोमाय । गावीधु
कमीशानाय ॥ अत्येभ्यो यथाजातं ॥ सर्वेभ्यो वा नैवेद्यं ॥ शेषान्नेन दिग्बलिकार्य इति

रा॰ धृता
राम
२८

नकोवेष्ट्यांनवंवस्त्रंनिधाय॥ अष्टतत्त्वकर्णिकामध्यमष्टदलं विधायतत्रग्रहमंडला
निवि[illegible]लिख्यनवग्रहदेवतास्थापनंकुर्यात्॥ अत्रायंप्रयोगः॥ अद्येत्यादिग्रहपीठ
देवतास्थापनमहंकरिष्ये॥ प्रणवस्य। ब्रह्माऋषिः परमात्माग्निर्वादेवतादेवीगायत्री
छंदः॥ व्याहृतीनांक्रमेणजमदग्निरवाजस्नुर्गौऋषयः अग्निवायुसूर्यादेवताः। दे
वीगायत्रीदेवीउष्णिक्देवीबृहत्यश्छंदांसि॥ सूर्याद्यावाहनेविनियोगः। केचित्सूर्य
मंत्रेणावाहनेवाक्रुः। तत्रग्रहपीठस्यमध्येवर्तुलेद्वादशांगुलेमंडलेप्राङ्मुखंसूर्
यंरक्तपुष्पाक्षतैः॥ आकृष्णेनहिरण्यरूपः सवितात्रिष्टुप्॥ सूर्यावाहनेविनियोगः

आकृष्णेनेत्यादिः। ॐ भूर्भुवः स्वः कलिंगदेशोद्भव काश्यपसगोत्र सूर्य इहागच्छेसा
वाहा॥ ईहतिष्ठेतिस्थापयेत्॥ ततः आग्नेये चतुरस्रे चतुर्विंशांगुलेमंडले प्राङ्मुखं सो
मं श्वेतं ध्यात्वा ततः। आप्यायस्व गौतमः सोमो गायत्री॥ सोमावाहने विनियोगः॥ ॐ आप्या
यस्व। ॐ भूर्भुवः स्वः यमुनातीरोद्भवः आत्रेयसगोत्र सोम इहागच्छेसावाहा इहतिष्ठेतिस्था
पयेत्॥२॥ ततो दक्षिणे त्रिकोणे त्र्यंगुले मंडले दक्षिणाभिमुखं भौमं रक्तं ध्यात्वा ततः अग्नि
र्मूर्धा विरूपोंगारको गायत्री अंगारकावाहने विनियोगः। ॐ अग्निर्मूर्धा॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अवं
तीसमुद्भव भारद्वाजसगोत्र भौम ईहागच्छेसावाहा ईहतिष्ठेतिस्थापयेत्॥३॥ ततः ईशा

नेबाणाकारेचतुरंगुलेमंडलेतद्दक्ष्णुस्वंबुधंपीतभूष्याह्वानेः उद्बुध्यस्वेबुधः सोमसोबु
धस्त्रिष्टुप्बुधआवाहनेविनियोगः ॥ ॐ उद्बुध्यस्व० ॐ भूर्भुवःस्वः मगधदेशोद्भवः आ
त्रेयसगोत्रबुधइहागछेत्यावाह्यइहतिष्ठेति ॥ स्थापयेत् ॥ ४ ॥ ततउत्तरतोदीर्घचतुरस्त्रे
षडंगुलेतद्दक्ष्णुस्वंबृहस्पतिंपीतभूष्याह्वानेः बृहस्पतेगृत्समदोबृहस्पतिस्त्रिष्टुप् ॥ बृह
स्पत्यावाहनेविनियोगः ॥ ॐ बृहस्पतेअति ॐ भूर्भुवःस्वः सिंधुदेशोद्भवः । आंगिरसगोत्र
बृहस्पतइहागछेत्यावाह्यइहतिष्ठेतिस्थापयेत् ॥ ५ ॥ ततः पूर्वेपंचकोणेनवांगुलेमं
डलेधाऽक्षुस्वंशुक्रंशुक्लभूष्याह्वानेः शुक्रः पाराशारः शुक्रोग्निपदाविराट्शुक्रावाह

रुद्रप
२०

30

नेविनियोगः॥ॐस्तंभकःस्तंभकानंतेॐभूर्भुवःस्वर्नोजकटदेशोद्भवनार्गवसगोत्र
स्तंभकइहागच्छेत्यावाह्यइहतिष्ठेतिस्थापयेत्॥६॥ततःपश्चिमेधनुषिषडंगुलेमंडलेपू
र्वमुखंशांतिंकृष्णपुष्पाद्यैःग्रामस्थिरिरिंबिबिःशांतिरुक्मिकन्यामावाहनेविनियो
गः॥ॐग्रामस्थि॥ॐभूर्भुवःस्वःसौराष्ट्रजन्मकाश्यपसगोत्रशांतेश्वरइहागच्छेत्यावाह्यइह
तिष्ठेतिस्थापयेत्॥७॥ततोनैर्ऋत्येसूर्पाकारेवायव्यांगुलेमंडलेदक्षिणाभिमुखंराक्षं
कृष्णपुष्पाद्यैःकायानोवामदेवराक्षगायत्री।राकायावाहनेविनियोगः॥ॐकयानःॐ राम २०
भूर्भुवःस्वःस्वाराष्ट्रीराजनाथ्रोद्भवपैठीनसिसगोत्रराक्षोइहागच्छेत्यावाह्यइहतिष्ठेति

स्थापयेत् ॥ ण ॥ ततो वायव्ये ध्वजाकारे षडंगुले दक्षिणाभिमुखं केतुं धूम्रपुष्पाक्षतैः केतुम
धुच्छंदाः केतवो गायत्री ॥ केतावाहने विनियोगः ॐ केतुं कृण्वन्न ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अंतर्वेदीसं
भुतब्रह्मजैमिनसगोत्राः केतवो इहागच्छत इहत्मावाघ्यं इह तिष्ठतेति स्थापयेत् ॥ ण ॥ सर्वे
वाय्वादिसाभिमुखाः स्थाप्याः ॥ अथाधिदेवताः सर्वाः श्वेतपुष्पतंडुलैः स्थापयेत् ॥ त्र्यं
बकं वसिष्ठो रुद्रो नुष्टुप्० ॥ त्र्यंबकं० ॐ भूर्भुवः स्वः ईश्वर इहागच्छेह तिष्ठेति सूर्यस्य द
क्षिणपार्श्वे ईश्वरं ॥ १ ॥ गौरिर्मिमायादीर्घतमा उमा जगती ॥ गौरीर्मिमाय० ॥ ॐ भूर्भुवः
स्वः उमे इहागच्छेह तिष्ठ सोमदक्षिणपार्श्वे उमां ॥ २ ॥ यदक्रंदो दीर्घतमाः स्कंदस्त्रिष्टु

पूयदस्कंदः ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः स्कंदेहागच्छेह तिष्ठेति सोमदक्षिणपार्श्वे स्कंदं ॥ ३ ॥ विष्णो
दीर्घतमा विष्णुस्त्रिष्टुप् विष्णोर्नुकं ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः विष्णो इहागच्छेह तिष्ठेति बुधदक्षि
णपार्श्वे विष्णुं ॥ ४ ॥ ब्रह्मयज्ञानं गोतमो वामदेवो ब्रह्मा त्रिष्टुप् ॥ ब्रह्मयज्ञानं ॥ ॐ भूर्भु
वः स्वः ब्रह्मन्निहागच्छेह तिष्ठेति बृहस्पतिदक्षिणपार्श्वे ब्रह्माणं ॥ ५ ॥ इंद्रं वो मधुछंदा
इंद्रो गायत्री ॥ इंद्रो वो विश्वतः ॐ भूर्भुवः स्वः इंद्रेहागच्छेह तिष्ठेति शुक्रदक्षिणपा
र्श्वे इंद्रं ॥ ६ ॥ यमाय सोमं यमो यामोनुष्टुप् यमाय सोमं ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः यमेहागच्छेह ति
ष्ठेति शनैश्चरदक्षिणपार्श्वे यमं ॥ ७ ॥ मोषुणो घोरः काण्वः ॥ कालो गायत्री । मोषुणः प

गः ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः काल इहागच्छेह तिष्ठेति राज्ञर्दक्षिणपार्श्वे कालं ॥ उपो वाजं त्वस्कामेवं
चित्रगुप्तोमोह वसमती ॥ उपो वाजं हि वं स्वः ॐ भूर्भुवः स्वः चित्रगुप्त इहागच्छेह तिष्ठेति के
तुदक्षिणपार्श्वे चित्रगुप्तं ॥ ५ ॥ ततः शुक्लपुष्पतण्डुलैरेव सर्वाः प्रत्यधिदेवताः स्थापयेत्
अग्निं का एवो मेधातिथिर्ऋषिर्गायत्री । अग्निं दूतं ॥ भूर्भुवः स्वः अग्ने इहागच्छेह तिष्ठेति सू
र्यवामपार्श्वे अग्निं ॥ १ ॥ अप्सु मे मेधातिथिरापोनुष्टुप् ॥ अप्सु मे सोमः ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः आप इ
हागच्छतेह तिष्ठतेति सोमवामपार्श्वे अपः ॥ २ ॥ स्योना मेधातिथिर्भूमिर्गायत्री । ॥ स्योना
पृथिवी ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः भूमे इहागच्छेह तिष्ठेति भौमवामपार्श्वे भूमिं ॥ ३ ॥ इदं विष्णुर्मेधा

तिथिर्विष्णुर्गायत्री० इदंविष्णु० ॐ भूर्भुवः स्वः विष्णो इहागच्छेह तिष्ठेति बुध वामपार्श्वे
विष्णुः ॥४॥ इन्द्रश्रेष्ठानि गृत्समद इन्द्रस्त्रिष्टुप्० इन्द्रश्रेष्ठानि० ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः इन्द्र इहागच्छे
ह तिष्ठेति गुरु वामपार्श्वे इन्द्रः ॥५॥ इन्द्राणी वृषाकपिरिन्द्राणी पंक्तिः ॥ ॐ इन्द्राणीमासु
० ॐ भूर्भुवः स्वः इन्द्राणि इहागच्छेह तिष्ठेति शुक्र वामपार्श्वे इन्द्राणी ॥६॥ प्रजापतेर्हिर
ण्यगर्भः प्रजापतिस्त्रिष्टुप् ॥ प्रजापते न० ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः प्रजापते इहागच्छेह तिष्ठेति शने
श्चर वामपार्श्वे प्रजापतिः ॥७॥ आयंगोः सार्पराज्ञी सर्पा गायत्री० आयंगोः ॐ भूर्भुवः स्वः
सर्पा इहागच्छतेह तिष्ठतेति राहु वामपार्श्वे सर्पान् ॥८॥ ब्रह्मयज्ञानं गौतमो वामदेवो ब्र

स्तात्रिष्टुप्॥ ब्रह्मजज्ञानं०॥ ॐ भूर्भुवः स्वर्ब्रह्मन्निहागच्छेह तिष्ठेति केतुवामपार्श्वे ब्र
ह्माणं॥ १॥ ततः शुक्लपुष्पतंडुलैरेव विनायकादिपंचदेवताः स्थापयेत्। गणानांत्वा
गृत्समदो गणपतिर्जगती गणानांत्वा॥ ॐ भूर्भुवः स्वर्गणपते इहागच्छेह तिष्ठेति राक्ष
सनैर्ऋते गणपतिं॥ २॥ जातवेदसे कश्यपो दुर्गा त्रिष्टुप्॥ जातवेदसे०॥ ॐ भूर्भुवः स्वर्दु
र्गे इहागच्छेह तिष्ठेति स्थाने नैर्ऋते दुर्गां॥ ३॥ तव वायो व्यश्वांगिरसो वायुर्गायत्री त
व वायवृतस्पते॥ ॐ भूर्भुवः स्वर्वायो इहागच्छेह तिष्ठेति आराहो खेरुत्तरतो वायुं॥ ४॥
आदित्यस्याकाशो गायत्री॥ आदित्यस्य॥ ॐ भूर्भुवः स्वराकाश इहागच्छेति ह तिष्ठेति

राक्षोर्दक्षिणेआकाशं॥४॥एषोत्तषाप्रस्कएवोश्विनोगायत्री०एषोत्तषा०ॐभूर्भुवःस्व
ःरश्विनाइहागच्छतमिहतिष्ठतमितिकेतोर्दक्षिणेश्विनोस्थापयेत॥५॥यक्षविनाय
कादीनांचोत्तरतएवस्थापयेत॥उत्तरेक्षेत्राधिपतिंवास्तोष्पतिंचावाहयेदिसेके॥क्षे
त्रस्यवामदेवःक्षेत्राधिपतिरनुष्टुप्॥क्षेत्रस्यपतिनावयं॥क्षेत्रएतइहागच्छेहतिष्टे
तिक्षेत्राधिपतिं॥वास्तोष्पतेवसिष्ठोवास्तोष्पतिः त्रिष्टुप्॥वास्तोष्पते॥वास्तोष्पतेइहा
गच्छेहतिष्ठेतिवास्तोष्पतिं॥ततइन्द्रादिलोकपालान्स्वर्याभिमुखान्स्थापयेत॥तत्रमंत्रा
इंद्रंविश्वाजेतामधुच्छंदसइंद्रोनुष्टुप्॥इंद्रंविश्वा०॥इंद्रइहागच्छेत्यादिपूर्ववत्

सुवसुन्नस्त्र॥ अग्निंमेधातिथिरग्निर्गायत्री॥ अग्निंदूतंयमायसोमंयमोयमोनुष्टुप्
यमायसोमं॥ ३॥ मोषुणोघोरःकण्वोनिर्ऋतिर्गायत्री॰ मोषुणःपरापरा॥ ४॥ त्वन्नोवा।
मदेवोवरुणस्त्रिष्टुप्त्वन्नोअग्नेवरुणस्य॥ तववायव्यश्वोआङ्गिरसोवायुर्गायत्री
तववायोर्ऋसोमोधेनुंगोतमः॥ सोमस्त्रिष्टुप्॥ सोमोधेनुं॥ ७॥ तमीशानंगोतमईशानो
जगती। तमीशानं॥ ततोरवेःपूर्वेशेषंस्थापयेत्नाममन्त्रेण॥ सोमस्याग्नेवासुकिं। नै
मायेतक्षकंबुधोत्तरेकर्कोटकं॥ बृहस्पतेरग्रेपद्मं॥ शुक्रोत्तरेमहापद्मं॥ शनिपश्चि
मेशंखपालं। राहोःपुरतःकंबलं। केतोःपुरतःकुलिकं। ततःपूर्वेबहिर्पूर्वसदेशाश्वि

मादिसप्तनक्षत्राणि ॥ विष्कंभादिसप्तयोगाः । बवबालवकरणे । पश्चिमे स्वात्यादिसप्त
नक्षत्राणि । वज्रादिसप्तयोगा गरवणिजे करणे । सप्तपातालानि सामवेदश्च ॥ उत्तरे अभि
जिदादिसप्तनक्षत्राणि साध्यादिषड्योगाः । विष्टिकरणं ॥ शूद्राद्याः सप्तलोकाः । अथर्ववे
दश्च वायव्ये ध्रुवः सप्तऋषयश्च ॥ तेनोपयथावकाराः गंगादिसप्तसरितः । सप्तकुलाचला
ः अष्टौ वसवः एकादशरुद्राः । द्वादशादित्याः एकोनपंचाशन्मरुतः । षोडशमातरः । ष
ट्कृत्तिकाः द्वादशमासाः द्वे अयने पंचदशतिथयः ॥ षष्टिः संवत्सराः सुपर्णाः । नागाः । स
र्पाः । यक्षाः । गंधर्वाः । विद्याधराः । अप्सरसः । रक्षांसि । भूतानि ॥ मनुष्याः । इत्येते स्थाप्या इति

अत्र च नवग्रहा एव स्थाप्या इत्येकः पक्षः । विनायकादिपंचलोकपालांतानां त्रिंशद्देवता
इत्यपरः ॥ अष्टौ दिक्पालसहिता इत्यन्यः । शेषादिमनुष्यांता एव इति वा ॥ एतेषु पक्षेषु
बहुकालव्यापीयज्ञेन फलतारतम्यं द्रष्टव्यं । ततः तदस्तु ॰ । गदाद्वै ॥ इति ग्रहप्रतिष्ठां विधाय ग्रह
जपेत्तु ॥ तत्रादौ ग्रहध्यानं ॥ नमस्सूर्याय॰ ॥ पद्मासनः पद्मकरः पद्मगर्भसमद्युतिः । स
प्ताश्वरथसंस्थश्च द्विहस्तस्सदा रविः । श्वेतः श्वेतांबरधरो दशाश्वः श्वेतभूषणः ॥ गदा
पाणिर्द्विबाहुश्च कर्तव्यो वरदः शशी ॥ २ ॥ रक्तमाल्यांबरधरः ॥ शक्तिशूलगदाधरः । च
तुर्भुजो मेषगमो वरदः स्याद्धरासुतः ॥ ३ ॥ पीतमाल्यांबरधरः कर्णिकारसमद्युतिः । ख

ङ्गचर्मगदापाणिः सिंहस्थो वरदो बुधः ॥ ४ ॥ देवदेवमयुस्तत्र वसीतस्वेतो चतुर्भुजो दंडि
नो वरदो कार्यो साक्षसूत्रकमंडलूः ॥ ५ ॥ इंद्रनीलद्युतिः शूली वरदो ग्रध्रवाहनः ॥ बाण
बाणासनधरः कर्त्तव्योर्कसुतः सदा ॥ ६ ॥ करालवदनं खड्गचर्मशूली वरप्रदः ॥ नीलः सिं
हासनस्थश्च राहुरत्र प्रशस्यते ॥ ७ ॥ धूम्रा द्विबाहवः सर्वे गदिनो विकृताननाः ॥ गृध्रास
नगता नित्यं केतवः स्युर्वरप्रदाः ॥ ८ ॥ सर्वे किरीटिनः कार्या ग्रहालोकहितावहाः ॥ ह्यंगुले
नोछ्रिताः सर्वे शतमष्टोत्तरं सदा ॥ ९ ॥ ततः षोडशोपचारपूजा ॥ ॥ षोडशोपचारस्य पुरु
षसूक्तस्य नारायण ऋषिः पुरुषो देवता अनुष्टुप् छंदः अंत्यायास्त्रिष्टुप् षोडशोपचारपू

35

जायांविनियोगः ॥ अथन्यासः ॥ सहस्रशीर्षेतिवामकरेन्यसेत् ॥ पुरुषएवेतिद
क्षिणकरे ॥ एतावानस्येतिवामपादे ॥ त्रिपादूर्ध्वइतिदक्षिणपादे ॥ ततोविराजइति ॥ वा
मजानौ ॥ यत्पुरुषेणेतिदक्षिणजानौ ॥ तंयज्ञमितिवामकट्यां ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत
इतिदक्षिणकट्यां ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऋचइतिनाभौ ॥ तस्मादश्वाइतिहृदये ॥ य
त्पुरुषमितिकंठे ॥ ब्राह्मणोस्येतिवामबाहौ ॥ चंद्रमामनसइतिदक्षिणबाहौ ॥ नाभ्याइ
त्यास्ये ॥ सप्तास्यासन्नितिनेत्रयोर्यज्ञेनेतिमूर्ध्नि ॥ ॥ अथपंचांगन्यासः ॥ ॥ ब्राह्मणो
स्येतिवाक्हृदयायनमइतिहृदये ॥ चंद्रमाइतिशिरसेस्वाहेतिशिरसि ॥ नाभ्याइति

शिखायैवषडिति शिखायां। सर्वास्त्रास्मान्निति कवचायहुं मिति कवचं॥ यज्ञेनेत्यस्त्रा
स्त्रायफडित्यस्त्रं॥ सहस्रशीर्षसावाहनं पुरुष एवेत्यासनं॥ एतावानस्येति पाद्यं॥ त्रि
पादित्यर्घं। तस्माद्विराळित्याचमनं॥ नत्न: पंचामृतस्नानं॥॥ आप्यायस्वगोतमः। पयो
गायत्री क्षीरस्नाने विनियोगः॥ आप्यायस्व। चंदनादि पंचोपचारान्दत्वा उँ दद्रुत्वः
स्वरितिहृज्ञामपवार्य॥ दधिक्राव्णो वामदेवो दध्यनुष्टुप् दधिस्नाने विनियोगः॥ द
धिक्राव्णः। पंचोपचारादि॥ घृतंमिमिक्षे गृत्समदो घृतं त्रिष्टुप्॥ घृतस्नाने विनियोगः
घृतंमिमिक्षे॥ पंचोपचारादि। मधुवाता गोतमो मधु गायत्री मधुस्नाने विनियोगः॥

मधुवातापंचोपचारादि। स्वादुःपवस्ववेगानः शार्कराजगती। शार्करास्नानेविनियो
गः। स्वादुःपवस्व॥ पंचोपचारादि॥ यन्नरूपेणेति॥ सर्वेणपुरुषसूक्तेनस्नात्वाविंशा
न्निश्वशुद्धोदकस्नानं। ततआचमनंदत्वातंयज्ञ॥ यज्ञोपवीतंपरमसितिचयज्ञोपवी
तं॥ तस्माद्यज्ञादिति॥ युवासुवासाइतिचवस्त्रं तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऋचइति। गंधद्वार
मिति॥ चगंधं॥ स्वद्धताश्वा। तस्मादश्वाइतिभूषणं॥ यत्पुरुषमितियोन्वमेस्वइतिचधू
पं॥ ब्राह्मणोस्यश्रियेजातइतिचदीपं॥ चंद्रमाःस्वादुपचरवेतिनैवेद्यं॥ आचमनंद
त्वानाभ्याआसीदितियाःफलिनीरितिचफलं॥ सप्तास्यासन्नितितांबूलं। यज्ञेन। हि

रुद्रप. ३७

37

रण्यरूपः हिरण्यगर्भगर्भस्थमितिच दक्षिणां ॥ नाममंत्रैः पुष्पांजलिं दत्वा प्रदक्षिणां
नमस्कारंस्तुतिंचकुर्यात् ॥ आवाहनादिषोडशोपचारपूजासंपूर्णां कुर्यात् ॥ सूरिरितिकं ॥
विधिवद्दस्तु ॥ यस्मस्मृत्वेति प्रार्थयेत् ॥ अथवा ॥ ॐ आदित्याय नमः ॥ इदमानस्तनमिसा
दि आवाहनक्रमेण प्रणवादिनमोंतैर्नाममंत्रैस्तत्रदेवस्यैवाभिषेकं पूजयेत् ॥ एता
वत्यशक्तावावाहितादिदेवतानामोनमः इतितंत्रेणवासर्वान्पूजयेत् ॥ ततोयदवेदीम
ननागेश्वरणामकालकंबविर्दध्याहतविभूषितंचंदनमालाचर्चितंकल्पशं निद
ध्यात् ॥ तद्वैवं ॥ मदीयोरितिभूमिः ॥ स्पृष्ट्वाशोपधयः स्वमितियवान्क्षिप्त्वा आक

राम ३७

कलशोषितिकलशांस्थापयेत् ॥ इमंमेगंगेतिजलेनपूरयित्वागंधद्वारामितिगंधं
क्षिपेत् ॥ याओषधीरितिसर्वौषधीः ॥ ॐ धान्यमसीतियवान् ॥ कांडात्कांडादितिदूर्वा
ः अश्वत्थेवइतिपंचपल्लवान् ॥ स्योनापृथिवीतिपंचसप्तवाम्मृदः ० याःफलिनीरिति
तिफलं ॥ सहिरत्नानीतिपंचरत्नानि ॥ हिरण्यरूपइतिहिरण्यं । सुवासुवासइतिवस्त्रे
णास्कंधवस्त्रेणावेष्टयेत् ॥ पूर्णादर्वीतिधान्यपूर्णांसुपरिपात्रंन्यसेत् ॥ तदुपरितत्वाया
मितिवरुणमावाह्यपूजयेत् ॥ तत्वायामिस्तुनःशेपोवरुणोनुष्टुप् ॥ वरुणावाहन
नेविनियोगः ॥ ॐ तत्वायामि ॥ ततःकलशेगंगेघावाहनं ॥ सर्वेसमुद्राःसरितस्तीर्था

रुद्रप ३८

38

निजलदानदाः॥ आयांतुयमांजेस्यदुरितक्षयकारकाः॥ तत्रकलशानिमंत्रणं॥ क-

लशस्यमुखेविष्णुःकंठेरुद्रःसमाश्रितः॥ मूलेतस्यस्थितोब्रह्मामध्येमातृगणाःस्मृ-

ताः॥ कुक्षौतुसागराःसर्वेसप्तद्वीपावसुंधरा॥ ऋग्वेदोथयजुर्वेदःसामवेदोह्यथ-

र्वणः॥ अंगैश्चसहिताःसर्वेकलशंतुसमाश्रिताः॥ ततःकलशप्रार्थना॥ देवदान

संवादेमथ्यमानेमहोदधौ॥ उत्पन्नोसितदाकुंभविधृतोविष्णुनास्वयं॥ त्वत्तोये

सर्वतीर्थानिदेवाःसर्वेत्वयिस्थिताः॥ त्वयितिष्ठंतिभूतानित्वयिप्राणाःप्रतिष्ठिताः॥ शि- रम ३८

वःस्वयंत्वमेवासि॥ विष्णुस्त्वंचप्रजापतिः॥ आदित्यावसवोरुद्राःविश्वेदेवाःसपैतृकाः

त्वयि तिष्ठंति सर्वेपि यतः कामफलप्रदाः । त्वत्प्रसादादिमं यज्ञं कर्तुमीहे जलोद्भवः
सान्निध्यं कुरु देवेश प्रसन्नो भव सर्वदेति ॥ ततो रुद्रपीठे लिंगतोभद्रं विरचयेत् ॥ त
द्यथा चतुर्विंशति रालेख्या लेखाः प्रागुदग्दक्षिणायताः कोणेषु शृंखलाः पंच पदा वल्य
स्तु पार्श्वतः ॥ पदैर्नवभिरालेख्या श्चतुर्भिर्लघुशृंखलाः ॥ लघुवल्ल्यपदैः षड्भिः स्तंभोष्ट
दशाभिः पदैः ॥ सत्वा लिंगानि वाप्यसुः स्वभोदशाभिरंतरा ॥ ततो वीथी कयेनैव पीठं
कार्या विचक्षणैः ॥ तस्य पार्श्वः पंचपादाद्वाराण्यपि तथैव च ॥ एकाशीतिपदं समध्ये प
द्मवल्लिकमिष्यते ॥ कोणेषु शृंखलाः कार्याः पदैस्त्रिभिर्निर्मिताः परं ॥ पदैश्चतुर्भिर्विं

59

ल्लुस्तुः भद्राणि पंचांसमंततः ॥७॥ एकादशपदावल्यो मध्ये षोडशदलमालिखेत् ॥ पंचं
वपदं स्यादेवं लिंगतोभद्रसिध्यति ॥ शृंखलाः कृष्णवर्णेन वल्ली नीलेन पूरयेत् ॥ रक्तेन शृं
खलाग्रवल्ली पीतेन पूरयेत् ॥ लिंगानि कृष्णवर्णानि श्वेतेनाथ यथवापिकाः ॥ पी
तं संपादं श्वेतेन पीतेन द्वारपूरणं ॥ मध्ये सशृंखलारक्ता वल्ली नीलेन पूरयेत् ॥ भद्रा
णि पीतवर्णानि पीता पंकजकर्णिका ॥ दलानि श्वेतवर्णानि यद्वा चित्राणि कल्पये
त् ॥ तिस्रो रेखा बहिः कार्याः सितरक्ताः सितारक्रमादिति ॥ चत्वापिप्राणुक्ता ब्रह्मा
द्याः मंडलदेवताः स्थापयेत् ॥ तदुपरिपद्मादौ रुद्रयंत्रं रचयेत् ॥ यथा ॥ प्राणस्य जग

नामीशानुमादेहार्धधारिणं ॥ यंत्रोद्धारमहं वक्ष्ये फट्कल्पानुसारतः । मध्ये हृत्त्वं समा
लिख्य तन्मध्ये च दशाक्षरं ॥ बहिरष्टदलं पद्मं ततः षोडशपत्रकं ॥ चतुर्विंशतिपत्राढ्यं
द्वात्रिंशत्पत्रकं तथा ॥ चत्वारिंशत्पत्रकं तु हृत्त्वं सर्वसमप्रभं ॥ पंचपद्मात्मकं हृत्त्वं च
तुरस्रं च भूपुरं । सत्त्वं रजस्तमश्चेति त्रिगुणैः परितो हृत्त्वं ॥ चतुर्द्वारं द्वारदेशे बहिस्समा
हृत्त्वं ॥ फट्कपीठमिति ख्यातं देवतास्तत्र विन्यसेत् ॥ चत्वारिंशच्छतं चैकं देवतानां तु
दाहृतं ॥ कर्णिकामध्यदेशे तु चंडं पंचाक्षमालिखेत् ॥ ॐ नमो भगवते रुद्रायेति तारा
दिकं न्यसेत् ॥ सोयं दशाक्षरो मंत्रः सर्वकामार्थसिद्धिदः । प्रणवादिनमोंतानि पंचाक्ष

नितत: परं। सद्योजातं वामदेवमघोरं तदनंतरं॥ ततस्तत्पुरुषं प्रोक्तमीशानं पंचमंत्र
मात्॥ प्रधानमिदमाख्यातं प्रथमावरणे ततः। दलेषष्टसु नंद्यादीन् पूर्वादिक्रमतोऽर्च्च
येत्। सूक्ष्मसूक्ष्मजकर्योर्मध्ये प्राचीस्याद्यंत्रलेखने॥ आदौ नंदिमहाकालौ गणेशवृषनानु
क्रमात्॥ अनंतरं भृंगिकिरीटिस्कंदोमाचंडसंज्ञकाः। षोडशारे ततः पद्मे द्वितीयावरणे
यजेत्॥ अनंतं च तथा सूक्ष्मं शिवं चैकपदं तथा। एकरुद्रं त्रिमूर्त्तिं च श्रीकंठं वामदे
वकं॥ ज्येष्ठं श्रेष्ठं तथा रुद्रं कालं कलविकरणं। बलं बलविकरणं॥ बलप्रमथनं तथा
तृतीयावरणे पद्मे चतुर्विंशद्दले तथा॥ अणिमामहिमाचैवतिलघिमागरिमातथा। प्रा

त्रिः प्राकाम्यमीशित्वं वशित्वं चाष्टसिद्धयः ॥ ततः परं क्रमेणैवत्यसे ब्राह्म्यादिदेवता
ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा ॥ वाराही चेंद्री च चामुंडा चंडिका चेति ताः क्र
मात् ॥ ततोऽष्टस्व सितांगादीन्भैरवादीन्न्यसेत्सुतः ॥ असितांगो रुरुश्चंडः क्रोधउन्मत्त
भैरवः । कालभीषणसंहारा भैरवाश्चाष्ट कीर्तिताः ॥ तान्विराम्य चक्रे हृदं न्यसेदष्टकसु
दलतं । ततोऽनंतो वासुकिश्च तक्षकश्च कुलीरकः ॥ कर्कोटकः शंखपालः कंबलोऽश्व
तरस्तथा । ततोऽष्टसु न्यसेद्देवं संप्रयुं देहमर्जुनं ॥ शाक्रं तलेयं नरतं नलं यमस्ततिक्र
मात् ॥ ततोऽचलाचलान्यष्टौ दलेष्वष्टसु विन्यसेत् ॥ हिमवान्निषधो विंध्यो मन्मायाल

रियात्रकः ॥ मलयो हेमकूटश्च गंधमादनसंज्ञकः ॥ चत्वार्यावरणान्येवं पंचमावर
णेततः ॥ चत्वारिंशद्दलेपद्मे पंचमावरणे त्वसेत् ॥ इंद्राद्यष्टौ लोकपालानष्टसु क्रमतो
लिखेत् ॥ इंद्रमग्निं यमं चैव निरृतिं वरुणं तथा ॥ वायुं कुबेरमीशानं दलेष्वष्टसु वि
न्यसेत् ॥ इंद्रादिलोकपालानामष्टौ शक्तिस्ततो लिखेत् ॥ शची स्वाहा च वाराही षड्गि
नी वारुणी तथा ॥ मृगारूढा च कौबेरी शूलिनी च तथाष्टमी । ततोष्टानामायुधानि वज्रा
दीन्यष्टसु न्यसेत् ॥ वज्रं शक्तिर्दंडषड्गौ पाशांकुशगदाश्च पि । त्रिशूलं लोकपालाना
मायुधानि क्रमाल्लिखेत् ॥ ततोष्टौ वाहनान्येषामष्टसु क्रमतो लिखेत् ॥ ऐरावतं तथा मे

षं महिषं प्रेतसंस्थितं॥ मकरं च मृगं चैव नरं वृहपनं तथा॥ एवावतादयो ह्यष्ट दिग्गजा
स्तदनंतरं॥ ऐरावतः पुंडरीको वामनः कुमुदोंजनः॥ पुष्पदंतः सार्वभौमः सुप्रतीकश्च दि
ग्गजाः॥ नूपुरद्वांतः पुत्तलेखाः पंचपद्मात्मका बहिः॥ इंद्रं विन्यस्य पूर्वस्यामाग्नेय्यामग्निमे
व च॥ दक्षिणस्यां यमं चैव नैरृत्यां निरृतिं तथा॥ वारुण्यां वरुणं वायुं वायव्यां विन्यसेत्त
तः॥ कौबेरं चैव कौबेर्यामीशान्यामीशमालिखेत्॥ विरूपाक्षं तु विन्यस्य दाग्नेय्यामग्नि
योगतः॥ नैरृत्यां निरृते योगे विश्वरूपं च विन्यसेत्॥ वायव्यां वायुयोगे च लिखेत्स
भ्रुपतिं॥ शेषं विन्यस्य पूर्वस्यां पूजयेदुपचारकैः॥ नवकं वै रूपवर्णं च नीलं पंचरा।

नैः फणैः ॥ युक्तमुत्तंगकायं च ॥ आग्नेय्यां दिशि विन्यसेत् ॥ अनंतं विप्रवर्णं चतयाकुं
ऊंमवर्णकं ॥ सहस्रफणसंयुक्तं दक्षिणस्यां प्रपूजयेत् ॥ वासुकिं क्षत्रियं पीतवर्णं स
प्तशतैः फणैः ॥ युक्तमुत्तंगकायं च नैरृत्यां दिशि विन्यसेत् ॥ शंखपालं क्षत्रियं च पीतस्सप्त
शतैः फणैः ॥ युक्तमावाह्य वारुण्यां प्रपूजयेत् धूपधूपकैः ॥ महापद्मं वैश्यवर्णं युक्तं पंच
शतैः फणैः ॥ युक्तमुत्तंगकायं च वायव्यां दिशि प्रपूजयेत् ॥ कंबलं शूद्रवर्णं च सप्तंत्रि
शत्फणैर्युतं । कौबेर्यां दिशि विन्यस्य प्रपूजयेद्विधानतः ॥ कर्कोटकं शूद्रवर्णं श्वेतं त्रि
शत्फणाणायुतं ॥ ईशान्यां दिशि विन्यस्य प्रपूजयेद्विधिवत्ततः ॥ रुद्रपीठमिदं सर्वं रु

ष्टकल्पेषुविस्तृतं॥शंभुनाख्यपमाख्यातंभक्तानुग्रहकाम्यया।कुंकुमागुरुमदकर्पूरैर्भू
र्जपत्रेतथापटे॥लिखितंपूजितंभक्त्यासर्वकामार्थसिद्धिदं॥यंत्रंमंत्रमयंप्रोक्तमात्मा
तादेवतेतिच॥पूजनीयंप्रयत्नेनतेतद्देवतामयं।नास्तिचौरभयंतत्रवरराजभयंक्व
चित्॥यत्रेदंलिखितंयंत्रंपूज्यतेविधितःसदा॥ ॥इतिश्रीस्कंदपुराणेमहादेवसं
देहयंत्रं॥ ॥तद्यथा।कर्णिकायां॥ॐनमोभगवतेरुद्रायेतिदशाक्षरः।ततःप्रथ
मकोष्ठएवप्रागादिक्रमेणमध्येच॥ॐसद्योजातायनमः।वामदेवाय।अघोरायतत्पु
रुषाय।ईशानाय।ततःप्रागादि।क्रमेण।नंदीमहाकालः।गणेश्वरः।वृषभः।भृंगिरि

ज्ये

निः। स्कंदः उमा॥ चंडीश्वरः॥ ७॥ ॥ इति प्रथमावरणं॥ ॥ अनंतः। सूक्ष्मः। शिवः॥
एकपात्। एकरुद्रः। त्रिमूर्तिः। श्रीकंठः। वामदेवः। ज्येष्ठः। श्रेष्ठः। रुद्रः। कालः। कलविक
२ बलः ५ रणः। बलविकरणः। बल प्रमथनः॥ १६॥ इति द्वितीयावरणं। अणिमा। महिमा। लघि
४३ मा। गरिमा। प्राप्तिः। प्राकाम्यं। ईशिता। वशिता। ब्राह्मी। माहेश्वरी। कौमारी। वैष्णवी। वारा
ही। ऐंद्री। चामुंडा। चंडिका। असितांगभैरवः। चंडभै०। क्रोधभै०। उन्मत्तभै०। कालभै०। रास
भीषणभै०। संहारभै०॥ २४॥ ॥ इति तृतीयावरणं॥ ॥ भवः। शर्वः। ईशानः। पशुपतिः। ४२
रुद्रः। उग्रः। भीमः। महान्। अनंतः। वासुकिः। तक्षकः। कुलीरः। कर्कोटकः। शंखपालः।

कंबलः ॥ अश्वतरः । वैन्यः पृथुः । हैहयः । अर्जुनः । शाकुंतलेयः । नरतः ॥ नलः । रामः । हिम

वान् ॥ निषधः विंध्यः । माल्यवान् । पारियात्रः ॥ मलयः । हेमकूटः । गंधमादनः ॥ १२ ॥ ॥

इति चतुर्थावरणं ॥ ॥ इंद्रः । अग्निः । यमः । निऋतिः । वरुणः । वायुः । कुबेरः । ईशानः ॥ प्रा

ची । स्वाहा । वाराही । खड्गिनी । वारुणी । वायवी । कौबेरी । ईशानी । वज्रं । शक्तिः । दंडः । खड्गः ॥

पाशः । अंकुशः ॥ गदा ॥ त्रिशूलः । ऐरावतः । मेषः । महिषः । प्रेतः । मकरः । हरिणी । नरः । वृष

भः । ऐरावतः । पुंडरीकः ॥ वामनः । कुमुदः । अंजनः । पुष्पदंतः । सार्वभौमः । सुप्रतीकः ॥ ८ ॥

इति पंचमं ॥ ॥ एवं पंचपद्मानि कल्पाबहिश्चतुः कोणं न्यसेदानतत्र पूर्वे इंद्रः । आग्नेया

मग्निः । विरूपाक्षश्च । दक्षिणे यमः ॥ नैरृत्यां निरृतिः । विश्वरूपश्च । पश्चिमे वरुणं॰
वायव्यां वायुः । पशुपतिश्च । उत्तरे कुबेरः ॥ ईशान्यामीशानं ऊर्ध्वलिंगं च । ततो नृरूपा
ष्टदिः ॥ पूर्वे विप्रवर्णं ॥ श्वेतं सहस्रफणं ॥ शेषं प्रपूजयेत् ॥ वैश्यवर्णं नीलं पंचशतफ
णान्वितं तक्षकमाग्नेय्यां विप्रवर्णं ॥ ॐकमानं सहस्रफणमनंतं दक्षिणे । क्षत्रिय
वर्णं । पीतं सप्तशतफणायुतं वासुकिं नैरृत्यां क्षत्रियवर्णं पीतं सप्तशतफणायुतं शंख
पालं पश्चिमे ॥ वैश्यवर्णं नीलं पंचशतफणायुतं महापद्मं वायव्यां शूद्रवर्णं रक्तं त्रिंश
त्फणायुतं कंबलमुत्तरे शूद्रवर्णं श्वेतं त्रिंशत्फणायुतं कर्कोटकमीशान्यां एते॰ प्रणवा

ह्निमोंतनामाग्निरेताद्देवताश्चावाह्य पूज्याः॥ ॥इति स्कन्दानुसारेण रुद्रपीठदेवता
ततोरुद्रपीठादीशानदिग्भागे पूर्ववत्कलशं निधाय रुद्रजपार्थत्वेन ब्राह्मणं वृणुया
त्॥ ततश्चाचार्योऽग्निसमीपमागत्याग्नेः॥ पश्चिमतउपविश्यपवित्रे कृत्वा॥ स्रोवासमिधश्चादाया
न्वाधानंकुर्यात्॥ तत्रास्मिन्रुद्रहोमे देवतापरिग्रहार्थमित्यादि चक्षुषी॥ आग्नेयेनमं
त्रमुक्त्वास्य प्रदेशहानस्त्रुकसंस्थानिरुर्कादिसमिद्भिः॥ चरुपदेस्त्रुकसंस्थाच
र्वाकृतिभिः॥ तत्समजपसदशांशेनस्रुकद्रव्येणचैवमुक्त्वाम्याहुतिभिः समिधेवा
ज्यकृत्यात्॥ द्रव्याणाहुतिसंख्यामिंत्रविभागश्चवक्ष्यतेततः परिसमुह्य परिस्तर

रुद्रप ४५ रणं कुर्यात् । तद्य द्वितीयमेखलायां पश्चिमे च योनिरंध्रे कार्यं ॥ शाखांतरीयाणां परि
धिनिधानं समयत्रैव । ततः पर्युक्षणादि प्रणीताहरणांते कृते आचार्यो ब्रह्माणं पूर्व
वृतमेवासने दक्षिणत उपवेशयेत् ॥ पूर्ववं यजमानवृतस्यैव ब्रह्मणः पुनर्वरणस्यैव य
थ्यात् ॥ ततः प्रणीताप्रणयने कृते अवदानं चरुपक्षे तूष्णीं निर्वापादि चरुश्रपणांतं कृते ।
आज्यसंस्कारे च करणं तिलादिद्रव्याणां च महाव्यं पर्युक्षितं साम्यासादनादर्भिस्या ।
सागांतं कुर्यात् ॥ ततो यजमानोऽग्नेर्दक्षिणतो ब्रह्मणः ॥ पश्चिमतः उपविश्य समावधानतः राम ४५
हेशासागोर्कुर्यात् ॥ तत्र स्वयमेव चेत् होमं करोति ॥ तदा प्रसाकृति सूर्यायेदं नम

गौ ज्यं नी

45

मेत्यादितत्तद्देवताम्प्रत्युद्दिश्य त्यागं कुर्यात् ॥ यदा कालिनः प्रतिनिधयो वा होमं कुर्युस्तदा यज
मानस्त्वाज्यभागानन्तरं वक्ष्यमाणाः सर्वा देवताः उद्दिश्य प्रक्षेप्स्यमाणानि च सर्वाणि द्रव्या
णि निर्दिश्य परित्यागम्मो देवताभ्य इदमिदं द्रव्यमस्मत्सुस्वत्व शान्तिं त्यजेत् ॥ नोत्सृज इति । श्रुवा
वकर्तृकत्वात् ॥ वह्नलिंगादिकर्तृके होमे प्रत्याकृति त्यागस्याकर्तुमशक्यत्वात् । त्याग
पूर्वकत्वाच्च होमस्य सर्वहोमानन्तरं त्यागस्याद्युक्तत्वात् ॥ इदानीमिवैवं त्यागः ॥ कार्य इ
ति शिष्टाः ॥ तत्राचार्यादयः ॥ सावधाना यजमाना निष्ठस्थितिं प्रार्थ्यन्ते होमं कुर्युः
तत्र यद्यपदेशे ग्रहाणां समिधः ॥ अर्कः पलाशः ॥ खदिरः ॥ अपामार्गोऽथ पिप्पलः । औ

रुद्रप
४६
46

डुंबरः॥शमीदूर्वांकुशाश्वत्थसमिधश्चमादिति॥तत्संख्याचाष्टोत्तरंशतमष्टाविंशति
रष्टौवैकैकस्यसमिधस्तुमधुसर्पिर्दधिरूपत्रिमधुक्ताःकार्याःदधिस्थानेदुग्धंवाच
रुस्तुकृतान्ततः।करणपक्षेपिप्रत्येकमेकाष्टाष्टाविंशत्यष्टोत्तरशताकृतिपक्षाः।त
त्रैकाकृतिपक्षेस्तुवावदानधर्मेणाचार्योनुकुर्यात्॥अष्टाष्टाकृतिपक्षेतुचतुर्मु
ष्टिनिर्वापानंतरमनुनिर्वापितचरुंबहूनिमायाचार्यादयःसर्वेहस्तेनैवतुकुर्युः राम
ततोरुलिजःकृतस्वस्त्ययनजपस्यदशांशेनतिलैर्यवैर्मिश्रितैर्व्रीहिभिर्वाजुहुयुः ४६
स्वतंत्रब्राह्मणपक्षेस्त्राववानुकुर्यात्॥अधिदेवताद्यंगकल्पपक्षेत्रयोविंशतिदे

प

वनानां समिच्चरुतिलादिना समानसंख्येनानुक्तयागे ॥ तत्र समिधः ॥ पालाश्यः ॥ निर्वा
पेच्चैतेभ्योपि निर्वापः ॥ अधिदेवतादीनां च समिच्चरुहोमसंख्या ग्रहसंख्यातो न्यूना
कार्येति शिष्टाः ॥ चर्वेकाहुतिपर्याप्तत्वेनापि स्याधारणः ॥ एषां समिधः ॥ कनिष्ठ प्रादेश प्र
मेकं च तत्र इति शिष्टाः ॥ समिच्चरुसंख्यासमाने वचेषां तिलादिद्रव्याहुतिसंख्या
बोद्धव्याः । इन्द्रा ग्रह्याधिकां गलेपि अधिदेवतादिवहेवतेभ्योपि होमः कार्यः । ग्रहादी
नां च मंत्राः छन्दांसि देवतादिश्चैव ग्रहपीडहजायामुक्ताः ॥ अत्राहुतिप्रमाणं तत्र सर्वाः
समिधः प्रादेशमात्राः ऋज्वोनातिशुष्काद्राः ॥ तत्र कुर्वाणां तिरस्थाणां तिरस्थणमेकैका

रुद्रज
५७
57

आकृतिः॥ करास्थतुआदिवकृः॥ पत्रस्येव। अर्काष्ठवानेपालाद्यः प्रतितिधेयाचरो
स्लेकाकृतिपद्देअंगुष्ठपर्वावदानरूपमवदानं॥ अन्यपद्देष्वथास्यमात्रलांतिलादी
नांतुग्रहणिमात्रावादरापर्वश्शरिकावेतिपुराणे तत्रमो अष्टसहस्रमष्टत्रातं चेति
मध्यमे॥ चतुस्त्रीतिअनुषष्टिर्वेतिकनिष्टे॥ अत्राकृतिसंख्या। तत्रनवयत्नसमिधांन
वत्रातीवासम्पतिश्च॥ एवाद्विश्यातिद्विपंचाशत्त्व॥ अयवाद्विसतिरेव। तेषामेवचरूप रास
द्देएकाकृतिपद्देनव। अन्यपद्देत्वयेसमिस्समिस्समानैवसंख्यातिलादिनाजपद्द ५७
शांत्रासुसहस्राणिनव॰ नववत्रातानिनवतिर्वेतिअधिदेवतादिपद्देतस्समिधांष

द्विशती० चतुश्चत्वारिंशच्च ॥ एकं शतं चतुरशीतिश्च वा ॥ द्वानवतिर्वा चरुपक्षे तस्य षट् द्विश-
ती० चतुश्चत्वारिंशच्चैकश ॥ शतं चतुरशीतिश्च वा ॥ त्रयोविंशतिर्वा ॥ तिलादेस्तु विकल्पे
न्तस्मिन्नेव कल्पस्यैव संख्येति ॥ इज्यादिपक्षे तस्मिधां द्विशती चतुर्विंशतिश्च ॥ चतुःष-
ष्टिर्वा द्वात्रिंशद्वा ॥ चरुपक्षे तस्य द्विशती चतुर्विंशतिश्च ॥ चतुःषष्टिर्वा ॥ अष्टौ वा तिला-
देस्तु तस्मिन्नेव कल्पसंख्येवेति ॥ तत्र सर्वत्र सर्वाः संख्या एकैकस्य मन्त्रस्य संख्या बोद्धव्या ॥ अथ-
चक्रनिष्टपक्षाश्च पर्णोपि सांगतैव मध्यमा तत्र सपक्षाश्च पर्णो नु ततः फलेतारतम्यं दृष्ट-
व्यं ॥ एवं सकलहोमं विधाय ततः प्रायुक्तमासपूर्वकं प्रायुक्तार्घ्यपाद्यादिस्मरणपूर्वकं च

48

श्रीरुद्रं ध्यायन् स्वयं तु कुर्यात् ॥ अशक्तावेवं विधाः प्रतिनिधयो नु कुर्युः । तत्राघ
र्घमहारुद्रे लेवृत्विजोस्तु कुर्युः ॥ तत्र द्रव्याणि ॥ कृष्णतिलाः । यवाः । मिश्रितास्तन्नये
व्रीहयः ॥ आज्यं चेति त्रितयार्घमहारुद्रे लाज्यपरिप्लुता कुर्वा ॥ अयं च होमः प्रधानम्
ते होमरुद्रे जपरुद्रसांगहोमे चरुपादि पंचद्रव्यविहोमे भु ॥ अथ जपरुद्रस्यांगभूतो हो
मस्त्वेधा ॥ समस्तहोमः दशांशहोमः । शतांशहोमश्चेति होमरुद्रे तु पंचद्रव्यविसमस्त
होम एव । तत्रैतेषु त्रिषु पि पक्षेषु षड्भिः प्रकारैर्मंत्रविनागः ॥ एकधा० त्रेधा० षोढाः
षोडशधा । अष्टाचत्वारिंशद्धा० एकोनसप्तसुत्तरशतधा चेति ॥ अयं च नमक विना

गएव॥ चमकेष्वनुएतन्मन्त्रप्रदर्शनएव विशेषस्पष्टी॥ नविष्यति॥ एतन्मन्त्रप्रदर्शन
एवचनमकमकसंख्यासूच्यते॥ तत्रैकधाविनागः॥ स्त्वावद्रूपेस्समस्तनमकध्यायेनै
काध्याकृतिः॥ चमकेषयाविस्पूद्भस्वाएकामाकृतिं कुलावाजश्चमइत्यादिसम
याध्यायेनापराकृतिरितियवाश्चयाविस्तुरित्येकाएकादशचमकानुवाकैरेकाद
शेति॥ ननश्चस्वरूपेस्समयस्वरूपएकधापद्वेतिस्व स्वयोदशावाच्याकृतयोनवंति॥ तेधा
विनागोविस्वरूपेच्याद्येश्चतुर्भिरनुवाकैरेकाच्याकृतिः॥ च्यपरैश्चतुर्भिर्द्वितीय॥ शेषै
स्त्रिभिस्तृतीयायवानमस्कइत्यत॥ सनापतिश्चेम्भेवोनमइत्यंतेनैका। नमोच्यश्वे

न्यङ्स्यारम्यनमः॥पार्यायचवार्यायचेसंतेनपरा।नमःप्रतरणायचेसारम्भसमाग्निप
र्मतेनतृतीयेतिचसकोपङ्क्तवयंप्रायव॥ततश्चरूपेसमग्रहोमेत्रेधाविनागपङ्क्षेपंचप
चदशावाच्याकृतयः॥षोडशाविनागोपिरूपेत्रेधाविनागवदेवाघविनागामांसाकृतिव
यंतृतीयविनागेयएतावंतइत्यगंतेनतृतीयाश्चाकृतिः॥नमोरुद्रेभ्योयेपृथिव्यामित्या
दौचनमोरुद्रेभ्योयेष्ठपृथिव्यांयेषामन्नमिति॥नमोरुद्रेभ्योयेंतरिक्षेयेषांवातइति०॥न
मोरुद्रेभ्योयेदिविर्येषांवर्षमितिच०इषवइत्यादिवाक्यत्रोपसंहितैस्त्रिभिर्यजुर्भिरा
कृतित्रयमिति॥चमकेपूर्ववत्सङ्घवयंततश्चरूपेसमग्रहोमेषोडशविनागपक्षाश्च

ष्टादशाक्षाक्षाकृतयः । षोडशाक्षाविंशाविनागोपिरूपेणमस्त इत्यारभ्यनमस्ताक्षाभ्यइत्यं
तेनप्रथमाक्षाकृतिः रथकारेभ्यश्चवइत्यतोनमस्त्वाष्टुभ्यश्चेत्यंतेनद्वितीयास्तुधन्व
नेचेत्यतः सहस्राणिसहस्रधेत्यंतहृगंतेरेनतृतीया ।। सहस्राणिसहस्रशाइत्यंतको
षाट० सहस्रयोजनइत्यर्धर्च्चप्रत्येकसंबंधेनदशामंत्रैर्दशाकृतयः ।। नमोरुद्रेभ्यइ
तिषाष्टस्त्रिनिर्यंत्तुर्निंस्त्रिस्त्रइतिचमकेपत्स्त्वयमुक्तं ।। ततश्चरूपेसमयहोमेषोड
शाविनागपद्देचाष्टादशाचाष्टाविंशातिर्वाकृतयः ।। अष्टाचत्वारिंशाद्वाविनागोपि
रूपेयेनमस्त इतिप्रथमानुवाकरूपिः पंचदशाकृतयः ।। तत्राष्टमोमंत्रः षट्पादः त

नोष्टभिरनुवाकैरष्टौ ॥ दशमेनुवाके द्वादशभिर्द्वादश ॥ एकादशानुवाके प्राग्वद्द्वा
भिर्दशनमो रुद्रेभ्य इति पूर्ववत्त्रिभिर्यजुर्भिस्त्रय इति ॥ चमके प्राचीनं पद्दशकं यत
नश्वरूपे समस्य होमे पंचाशा सष्टिर्वा कृतयः ॥ एकोनसप्तत्युत्तरं शतधा विनागोपि
स्वरूपे ॥ तत्र प्रथमानुवाके पंचदशभिः पंचदशाकृतयः ॥ द्वितीयतृतीयचतुर्थानुवा
केष्वनयोनो नमस्कारैः सप्तचत्वारिंशद्भिर्यजुर्भिः सप्तचत्वारिंशत् ॥ पंचमषष्ठस
प्तमाष्टमनवमानुवाके षु उरस्तान्नमस्कारैरर्धाशीतिभिर्यजुर्भिः अर्धाशीतिः ॥ एवमपि
यजुष्षु तन्नयतो नमस्कारस्त्वं केचिदिच्छंति ॥ नत्र नमोनवाय च रुद्राय च नम इति प

विल्वातमेवनमः श्राकंभवनरावर्त्तनमः॥ शर्वायच॥ पशुपतयेचनमः इतिपवेदिस्या
दिशेयं॥ तत्रपद्यद्धयेपितमोवः किरिकेभ्य इत्यादिमंत्रचतुष्टयेदेवानांहृदयेभ्य
इतिप्रत्येकमावर्त्तनीयं॥ अयंचनमोवः किरीकेभ्य इत्यत्रसहस्राणिसहस्रशइत्य
त्रनमोनमोरुद्रेभ्यो येपृथिव्यामित्यत्रचयोनुषंगतक्रः सप्तदाएतैर्मंत्रैर्प्रत्येकंहोम
स्तदेवं॥ यदानुनैतिः प्रत्येकंहोमस्तदाजपेएकधाहोमादावनिकेपारायणेचवयथा
ध्यायनमेवपावः। ततोदशमानुवाकेवादशाग्निर्वाहिरशाकृतयः॥ एकादशानुवाके
घायद्रशानिमंत्रेहंशानमोरुद्रेभ्यइतिचत्रिविनिर्वजुर्निक्षिप्तइति॥ चकमेचपद्मवयं

षाङ्कं।तत्रस्थरूपेसमग्रहोमेएकोनसप्तसप्ततुत्तरस्थानधान्येविंगपद्देएकसप्तत्युत्
रंशतं।एकाशीत्यधिकशतंच॥रूपेदशांशशतांशहोमोनवति॥एवंवक्ष्यमाणेद
शांशशतांशहोमेवशिष्टरूपेदशांशशतांशहोमोनेतिकेचित्सर्वत्ररूपेव्याघ्र
विनागत्रयेदशांशाघसंमवेपितत्रविनागत्रयेदशांशादिप्राप्तिरस्तीत्यस्ये॥व्यय
मेवचशिष्टेराहतःपक्षः॥तत्ररूपेदशांशहोमेषोडशधाविनागपद्धेव्याकृतिदयं।
दशांशः व्यर्धाधिकेव्यस्यान्तरत्वेनसमस्ताकृतिग्रहणात्॥तद्यायास्मांमंत्रास्यां॥यत्र
व्याघेनास्मेनचमंत्रेणेतियाज्ञिकाः॥तत्रैवाष्टाचत्वारिंशत्सहोपंचाकृतयोदशांशाः।

तत्राद्यैरेव पंच निर्दवावामां वान्यामां त्यैस्त्रिनि श्चेति पदानवयं ॥ तत्रैव न एकोन सप्तम्यु
तरस्यात्मं त्र पदो सप्तदशाक्रुतयो द्वयोर्वाः तत्राथाद्या एव सप्तदशा वा एतन व श्चंसा
श्चष्टौ वेति पदानवयं रूप एव षष्ठे पदे शतानां श्चाक्रुति वयं प्राद्यं त्मं त्वास्मां त्रेयं ॥ श्चत्र
सप्तयेण न मकरूपेण होमस्तत्रैव चमकाक्रुतिर्नाम्यत्र तेनैते भुत्रिषपि पदे भुनच
मकाक्रुतिः ॥ रुद्रं वांनुसन्न य श्चो मे एकधा विभागे एकादशा नमकाक्रुतयः ॥ चमके
तु श्च मा विष्णु इत्येका एकादशानि श्च नमकानुवाके र्नमक प्रतिरूपकयोः क्रितेरेकै ।
केति वादशा सर्वास्त्वयोविंशतिराक्रुतयः । तत्रैव त्रेधा विभागे नमकानां त्रयः त्रिंशत्

चमकानांशाखश्वाहस्रोतिसर्वाः पंचत्वलारिंशात्तत्रैवषोढाविभागेनमकानांषट्
धिकाषष्टिः चमकाङ्गानिनिः सहाष्टसप्ततिः तत्रैवषोडशधाविभागेनमकानांषट्
सप्तसुत्तरंशतंचमकाङ्गानिनिः सहाष्टासीत्यधिकंशतंतत्रैवाष्टाचत्वारिंशत्सहेन
मकानामष्टाविंशत्यधिकापंचशती॰ चमकैः सहचत्वारिंशादधिका॥ तत्रैवएकै
नसप्तसुत्तरस्यातधाविभागेनमकानामष्टादशशतानामेकोनषष्टिश्चचमकैः सहसै
कासप्ततिरितिरुद्रगंहस्रांशांद्वोमेरूपेसमप्रद्वोमेएकधाविभागादिपद्पद्वेछ्य
संख्योकासैवात्रबोद्धव्या॥ तत्रषोडशधाविभागादिपद्वेष्वेवशिष्टरूपस्मेदसंशा

रूपद्वि॰पंच॰सप्तदशसहिताक्रमेणज्ञातुकेवसंख्याबोद्धव्या। तद्यथा। विंशतित्रिं
शद्वा॥ पंचपंचाशत्पंचषष्टिर्वा॥ एकोननवतिर्नवनवतिर्वेति॥ रुद्रंशितांशाः द्वेसः
षोडशधाविभागादिपद्यत्रयएवसंभाव्यते॥ तत्रनमकेप्राग्वदाकृतिवपंचमको।
चोक्तंपद्यद्वयमितिचतस्रश्चतुर्दशवाषोडशधाविभागेप्याकृतयः॥ अष्टौचत्वारि
शद्वाविभागेतुनमकेप्राग्वत्पंच॥ चमकेद्वौपद्यावितिसप्तदशवाकृतयोभवंति॥ एको
नसप्तत्युत्तरविभागेतुनमकेसप्तदशचमकेचपद्यद्वयमितिविंशतित्रिंशद्वेति।
लघुरुद्रेसप्तमयज्ञेमेएकधापद्येएकविंशत्युत्तरशतनमकानांनावसत्याकृतयः॥

रुद्रप
५२
53

चमकानां द्वात्रिंशाद्युत्तरं शतमिति त्रिपंचाशादधिकं शतद्वयमाकृतयः॥ तत्रैव त्रेधा
विभागेनमकानां त्रिषष्ट्यधिकं शतत्रयं॥ चमकानामनंतरोक्ता एवेति चतुःशतानि पं
चनवतिश्च। तत्रैव षोढा विभागपक्षे चमकानां सप्त शतानि षट्त्रिंशच्च॥ चमकानां त
वत्पा एवेति सर्वाः॥ सप्त सहस्रद्वयमष्टषष्टिश्च॥ तत्रैवाष्टधा चत्वारिंशत्पक्षे चमकानां पं
च सहस्राणि० अष्टौ शतान्यष्टौ च चमकानामुक्ता एवेति सर्वाः पंच सहस्राणि० नव
शतानि चत्वारिंशत्पक्षे चमकाश्च॥ तत्रैकोन सप्तत्युत्तरशतपक्षे चमकानां विंशतिस
हस्राणि चत्वारिंशतान्येकोनपंचाशच्च। चमकानां ता एवेति सर्वा विंशतिसहस्राणि

एम
५२

पंचशतानिएकाशीतिश्चेति ॥ ॥ लघुरुद्रएवहदशांशहोमेएकधापञ्चैवादशरूप
काणिदशांशाशतिनमकानांवादशाकृतयः ॥ चमकानांचरूपकेष्वक्रमेणवाद
शेतिसर्वाश्चतुर्विंशतिः ॥ तत्रैवत्रेधाविभागेननमकानांषट्त्रिंशत्चमकाकृतिनि:
मालाष्टाचत्वारिंशत्तत्रैवषोढाविभागेननमकानांविंसमानिःचमकैःसहचतुरशां
तिःतत्रैवषोडशधाविभागेननमकानामेकंशतंवानवतिःअवशिष्टरूपस्यचषाय्य
देवचमकैःसहवेशतीपट्च ॥ तत्रैवाष्टाचत्वारिंशद्विभागेननमकानांपंचशतानि
षट्सप्ततिःअवशिष्टरूपस्यषामलंचचमकैःसहपंचशतानित्रिनवतिश्च ॥ तत्रैवै

रुद्रप
५४

54

कोनवसमसुत्ररस्थानविभागेनमकानांद्वेसहस्रेअष्टाविंशतिःअवशिष्टरूपेष्वाय
समहस्राकृतयः॥ चमकैः सहद्वेसहस्रेसप्तपंचाशदाकृतयः॥ इति। लघुरुद्रए
वशानांशान्तोमेएकधापठे॥ नमकाध्यायेनैकाः। चमकैः सहतिस्रस्त्रयोदशावाकृ
तयः॥ अत्रास्मिन्नेवपठेवशिष्टरूपाणांशतांशान्तोमानावः॥ तत्रैवत्रेधापठेसरूपव
स्मतिस्रः अवशिष्टैकविंशतिरूपाणामेकाः। चमकैः सहषट्षोडशावा। तत्रैवषोढा राम ५४
पठेसरूपस्मषट्अस्माचैकाश्चमकैः। सहनएवैकोनविंशतिर्वा। तत्रैवषोडशधाप
ठेसरूपस्मषोडशाअस्मात्रिस्रः चमकैः सहएकविंशतिरेकत्रिंशद्वा। तत्रैवाष्टाचत्वा

रिंशत्पदेरूपस्याष्टाचत्वारिंशत् ॥ चत्वाहश० चमकेः सहषष्टिः समतिर्वा तत्रै
वैकोनसमसप्तत्रशतपदेरूपस्यतावत्यः ॥ चत्वाः पंचत्रिंशत् ॥ चमकेः सहस्रद्युत्तर
षोडशाधिकवाशतत्रयमिति ॥ एवशिष्टरूपेरूपकमंत्रविनागः ज्ञातुकः ॥ महारुद्रे
समयद्देोमेएकधाविनागेनमकानांसहस्रंएकंत्रीणिशतानिएकत्रिंशच्चाज्ञातव्यः ॥
चमकानांसहस्रंचतुःशतीद्विपंचाशच्चेतिसर्वाः सहस्रेद्वेसप्तशतानित्र्यशीतिश्च ॥ त
त्रैवत्रेधाविनागेनमकानांत्रीणिसहस्राणिनवशतानित्रीनवतिश्च ॥ चमकेः सह
पंचसहस्राणिचत्वारिंशतानिपंचचत्वारिंशच्च ॥ तत्रैवषोढाविनागेनमकानांसप्त

रुद्रप
५५ सहस्राणिनवशतानिषडशीतिश्च॰चमकैःसहनवसहस्राणिचत्वारिंशतानि
अष्टत्रिंशच्च।तत्रैवषोडशाध्याविनायोगेनमकानामेकविंशतिसहस्राणिद्वेशतेषण्ण
वतिराकृतयः॥चमकैःसहद्वाविंशतिसहस्राणिसप्तशतान्यष्टचत्वारिंशच्च।तत्रैका
ष्टचत्वारिंशाध्याविनायोगेनमकानांत्रिषष्टिःसहस्राणिअष्टौशतान्यष्टाशीतिश्च।च
मकैःसहपंचषष्टिसहस्राणित्रीणिशतानिचत्वारिंशच्च॥तत्रैवएकोनसप्तसप्तत्र
शतध्याविनायोगेनमकानांद्वेलक्षेचतुर्विंशतिसहस्राणिनवशतानिएकोनचत्वारिं रुप
शच्च।चमकैःसहद्वेलक्षेषट्विंशतिसहस्राणित्रीणिशतानिएकनवतिश्च॥सप्तरु ५५

केदशांशाद्येमे एकधा विभागेन मकानामेकं शतं त्र्यस्त्रिंशाश्च ॥ रूपकाणीति नावल्प
श्चाङ्कतयः। चमकानां नादशारुद्धीषाहृत्मा त्रयः त्रिंशान्नमरूपयोजने च वे नादशावे
तिसवाः दिशाते एकोनाशीतिरेकोननवतिर्वा ॥ तत्रैव त्रेधा विभागेन मकानां त्रीणि शता
नि नवनवतिश्च चमकैः सह पञ्चशतानि पञ्चचत्वारिंशानु पञ्च पंचाशा वा ॥ तत्रैव षोढा
विभागेन मकानां सप्तशतानि अष्टनवतिश्च मकैः सह नवशतानि चतुश्चत्वारिंशाद्वनुः
पंचाशा वा एभ्यस्त्रिषपि पद्येष्ववशिष्टरूपाणां दशांशो नास्ति ॥ तत्रैव षोडशधा वि
भागेन मकानां द्वे सहस्रे एकं शतं अष्टाविंशतिश्च अवशिष्टरूपके च मकैः। सह द्वे

रुद्रप
५६ सहस्रे द्वे शते षट्सप्ततिषडशीतिर्वा ॥ तत्रैवाष्टाचत्वारिंशद्धाविभागेन नमकानां षट्
सहस्राणि त्रीणि शतानि चतुरशीतिश्च ॥ अवशिष्टरूपे पंच चमकैः सह षष्टसहस्रा
णि पंचशतानि चत्वारिंशद्वा ॥ तत्रैवएकोनसप्तत्युत्तरशतधाविभागेन नमकानां द्वि
शतिसहस्राणि चत्वारिंशतानि सप्तसप्ततिश्च ॥ अवशिष्टरूपे सप्तदशचमकैः स
ह द्वाविंशतिसहस्राणि षट्शतानि चत्वारिंशत्संचाशद्वेति ॥ महारुद्रे शतांशहोमेण राम ५६
कधाविभागेत्रयोदशारूपाणि शतांशाइति तावत्संख्याकृतयः ॥ चमकानां त्वेकादशि
न्यां द्वादशारूपद्वये च चमकानां प्रत्येकं द्वे वा दश चेति च तत्संख्याश्चतुर्विंशतिर्वा । सर्वाण

कोनत्रिंशत् एकोनपंचाशद्वा ॥ अथास्मिन्नेवपक्षे अवशिष्टरूपाणां शतांशोनाधि
तत्रैवत्रेधाविभागेनमकानामेकोनचत्वारिंशत् अवशिष्टैकत्रिंशद्रूपाणी चैका । चम
कैः सहषट्पंचाशत् षट्सप्ततिर्वा । तत्रैवषोडशविभागेनमकानामष्टसप्ततिः ॥
अवशिष्टरूपाणां द्वे चमकैः सहषण्णवतिः ॥ षोडशाधिकंशतंवा । तत्रैवषोडशधा
विभागे द्वे शते अष्ट च अवशिष्टरूपाणां पंच चमकैः सह द्वे शते एकोनत्रिंशद्देकोन
पंचाशद्वा ॥ तत्रैवाष्टाचत्वारिंशद्धाविभागेनमकानांषट्शतानि चतुर्विंशात्त्वं । अ
वशिष्टरूपाणांपंचदश० चमकैः सहषट्शतानि पंच पंचाशत् पंचसप्ततिर्वा तत्रै

रुद्रप
५७

57

वएकोनसप्तत्युत्तरशतधाविभागेनमकारानांद्वेसहस्रेएकंशतंसप्ताष्टनवतिश्चच
वाशिष्टरूपाणांत्रिपंचाशाद्वचमकेः सहद्वेसहस्रेद्वेशतेपंचषष्टिः पंचाशीतिर्वैति
चातिरुद्रेसमग्रहोमेएकधापक्षेचतुर्दशसहस्राणिषट्शतानिएकचत्वारिंशा
द्रूपकाइतितेषांतावत्यआकृतयः ॥ चमकानांतुग्रन्थमेकंरुद्रांवाद्शेतिपंचद
शसहस्राणिनवशतानिद्वासप्ततिश्चसर्वांत्रिंशत्सहस्राणिषट्शतानित्रयोद
शाचाकृतयः । तत्रैवत्रेधापक्षेरूपाणांत्रिचत्वारिंशत्सहस्राणिनवशतानित्रयोविं
शतिश्चमकैः सहएकोनषष्टिसहस्राणिअष्टौशतानिपंचनवतिश्च । तत्रैवषोढा

एम
५७

पद्मे रूपकाणां समानाशीतिसहस्राणि ॥ अष्टौ शतानि षट् चत्वारिंशच्च । चमकेः सहस्र
द्वमेकं त्रीणि सहस्राणि ॥ अष्टौ शतानामष्टादश च ॥ तत्रैव षोडशाध्याये पद्मे रूपाणां द्वे ल
क्षे चतुस्त्रिंशत्सहस्राणि द्वे शते षट्पंचाशच्च चमकेः सहस्रद्वे लक्षे पंचाशत्सहस्रा
णि द्वे शते अष्टाविंशतिश्च ॥ तत्रैवाष्टाचत्वारिंशत्पद्मे रूपाणां सप्तलक्षाणि द्वे सह
स्रे सप्तशतानां षट्षष्टिश्च ॥ चमकेः सहस्र सप्तलक्षाणि अष्टादश सहस्राणि सप्तश
तानि चत्वारिंशच्च ॥ तत्रैव एकोनसप्तसप्ततिशतपद्मे चतुर्विंशतिलक्षाणि चतुःस
प्तति सहस्राणि ॥ त्रीणि शतानामेकोनत्रिंशच्च ॥ चमकेः सहस्र चतुर्विंशतिलक्षाणि

त्रीणिशतान्येकाचेति । अथनिरुद्धेदशांशहोमेएकधापठनेनमकानामेकंसहस्रं॰ च
त्वारिंशतानिचतुःषष्टिःचाहुतयः । चमकानुवाकानांप्रतिरूपप्रयोजनेएकंसहस्रं
पंचशतानिषण्णवतिः ॥ अवशिष्टरूपेचहैवादशांशावेतिसर्वात्रीणिसहस्राणि ॥ विष
ष्टिर्वासमतिर्वातत्रैवत्रेधापठनेनमकानांचत्वारिंशत्सहस्राणित्रीणिशतानिद्वान
वतिश्च । चमकैःसहपंचसहस्राणिनवशतानिनवतिःशतंवा । तत्रैवषोडशपठनेनम
कानामष्टौसहस्राणिसप्तशतानिचतुरशीतिश्चमकैःसहदशसहस्राणित्रीणिश
तानिषडशीतिर्द्विनवतिर्वा । एवंत्रिषुपक्षेषुमूलावशिष्टंरूपसहस्रांशशतावः । तत्रै

वषोडशाधापक्षे नमस्कानां त्रयोविंशतिसहस्राणि चत्वारिंशतानि ॥ चतुर्विंशतिश्च
मूलावशिष्टस्य रूपस्य देचमकैः सह पंचविंशतिसहस्राणि चतुर्विंशतिः ॥ चतुस्त्रिं
शद्धा ॥ तत्रैवाष्टाचत्वारिंशत्पक्षे नमस्कानां सप्ततिसहस्राणि देशतेवासप्ततिश्च मूला
वशिष्टरूपस्य च पंचः चमकैः सह एकसप्ततिसहस्राणि चाष्टौ शतानि पंचसप्ततिः
॥ पंचाशीतिर्वा ॥ तत्रैव एकोनसप्तमुत्तरशतधापक्षे नमस्कानां देलदे सप्तचत्वारिं
शत्सहस्राणि चत्वारिंशतानि षोडश च मूलावशिष्टरूपस्य च सप्तदश चमकैः सह
देलदे एकोनपंचाशत्सहस्राणि एकत्रिंशदेकचत्वारिंशदेति ॥ चलितरूपे शतांशादे

रुद्रप
८८
५९

मेएकधाविनागेनमकानांएकशतंषट्चत्वारिंशद्भेदाः ॥ तेषांतावत्सत्र्याकृतयः

त्र्यवशिष्टैकचत्वारिंशद्रूपकाणांशतांशोनसंभवतिचमकानांत्रयोदशरुद्रांषे

कंशतंषट्पंचाशच्च ॥ रूपकत्रयेदेवादशावेतिषट्त्रिंशद्वेतिसर्वाश्ची । एशतान्स

ष्टावष्टत्रिंशावा ॥ तत्रैवत्रेधाविनागेनमकानांचत्वारिंशतानष्टत्रिंशच्च ॥ त्र्यवशिष्ट ।

रूपाणांमेकाचमकैःसहषट्शतानिएका०एकत्रिंशावा ॥ तत्रैवषोढाविनागेनम रम

कानामष्टौशतानिषट्समतिश्चत्र्यवशिष्टरूपाणांद्वेचमकैःसहएकंसहस्रं ८८

चत्वारिंशत्समतिर्वा ॥ तत्रैवषोडधाविनागेनमकानांद्वेसहस्रे ॥ त्रीएशतानिषट्

त्रिंशाच्चावशिष्टरूपाणां सप्त ० चमकैः सहद्वेसहस्रे पंचशतानि पंचपंचत्रिंश

त्वा ॥ तत्रैवाष्टाचत्वारिंशता विभागेन मकानां सप्तसहस्राणि अष्टौ च ॥ अवशिष्टरू

पाणां विंशतिः ॥ चमकैः सह सप्तसप्तसहस्राणि एकशतं नवतिश्च ॥ शतद्वयं विंशतिर्वा

॥ तत्रैवैकोनसप्तत्युत्तरशततधा विभागेन मकानां चतुर्विंशतिसहस्राणि षट्शता

नि चतुःसप्ततिश्च ॥ अवशिष्टरूपाणामेकोनसप्ततिः ॥ चमकैः सह चतुर्विंशतिस

हस्राणि नवशतानि पंच पंचत्रिंशद्वेति ॥ एवं केश्चित्कल्पहोमसंख्या निहिता ॥ अत्रैस

स्तु ॥ मन्त्रप्रायुक्तसंख्यातोऽधिकं रूपकमवशिष्यते तत्र सप्तसप्तरूपकेण ॥ होमः यत्र

त्वाहुतयोऽवशिष्यंते तत्र षडाहुतिपर्यंतमाद्योः ॥ त्रिभिर्मंत्रैस्तिस्र आहुतयः ॥ ध्वंसे
स्त्रिभिः तिस्रः ॥ यत्र तु षडधिकाश्चवशिष्यंते तत्र रुद्रपंक्रेण होमः ॥ रुद्रपंचैकदशेनावादश
वाद्यमकाहुतयः ॥ एवं च किंचिदधिकमात्रं होमे संपद्यते ॥ न तु प्रागुक्तपद्धत्वतस्त्वधा
नवृतकियद्धोमलोपो नवतीत्युक्तं ॥ अस्मिंश्च पद्धे प्रागुक्तसंख्यये षासंख्यैकीह
त्वयोज्या ॥ इह च रुद्रहोमेऽप्युक्तेष्वनेकप्रकारेषु यत्र यत्राहुतिसंख्याधिक्यमाहु
तिपरिमाणाधिक्यं वा तत्र तत्र फलतारतम्यं द्रष्टव्यं ॥ एवं रुद्रहोमेऽप्युक्तेष्वनेकप्रका
रेषु यत्र यत्राहुतिसंख्याधिक्यमाहुतिपरिमाणाधिक्यं वा तत्रत्त्र विधायज्ञदया

60

यस्त्वांतं प्रायुक्तं पंचांगं न्यासं कुर्यात्॥ कलिगादिपद्धेषु सर्वेष्येवमेव कुर्युः॥ तत्राचा
र्याः आचाराद्यजमानो वा प्रायुक्तरूपपीठदेवतानामस्तत्वलत्वांमंत्रैरास्यस्त्रवेणाभ्युक्ष
यात्॥ इदं च होमद्रव्यमधोमेखलां तु मौ च पतितमग्नौ न निक्षिपेत्॥ मध्यमापरिमेख
लयोः पतितस्य परिधिपरिस्तरणांतर्गतत्वेनाग्निप्रक्षेपार्हत्वात्॥ तद्बहिर्गतस्यांतः
प्रक्षेपनिषेधाद्येति होमप्रकारसंक्षेपः॥ एवं होमं परिसमाप्य चंदनाद्युपचारैरग्ने
र्नैवेद्यमिति मंत्रेण संकल्पपूर्वकं स्वाहास्वधायुतमग्निं पूजयेत्॥ अस्ये गंधादिबहि
रेव दद्यात्॥ ततोऽस्मद्रूपपीठदेवतानां रूपपीठदेवतानां च तत्तन्मन्त्रं पूजां च केचिदाहुः

१ पीठदेवताहो
२ अग्निपूजा
३ उत्तरपूजा
४ बलिदानम्
५ पूर्णाहुतिः
६ वसोर्धारा
७ श्रेयःसंपा
८ दक्षिणा
९ अभिषेक
१० अग्निपू
११ विप्रभोज

अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्॥ युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते नमउक्तिं विधेम॥ अ०५।मं-३६

61

पूजासंपूर्णतांवाचयित्वा। ममसम्मृताः। आवाहनंनजानामित्युक्त्वास्विष्टकृद्यागे
स्तादिनवाहुतीश्चकृत्वाबलिदानंकुर्यात्। तद्यथा। अस्मायतनस्यसमंतात्दिक्षुवि
दिक्षुचमाषान्नबलिंसदीपंदिक्पालेभ्योदद्यात्। त्रातारमिंद्रंगर्गस्त्रिष्टुप्इंद्रप्रीत्य
र्थेबलिदानेविनियोगः। त्रातारं। इंद्रायसांगायसपरिवारायसायुधायसशक्तिकायए
षमाषान्नबलिंनमः। भोभोइंद्रदिशांरक्षबलिंभक्षममसयजमानस्यसवासकुटुंबस्या
युःकर्त्ताक्षेमकर्त्ताशांतिकर्त्ताशुभकर्त्ताभवेति। अग्न्याहृतंजलानिसर्वाग्निमुखःस
जेत्। अग्निंकाएवोसंधानिधिंरग्निर्गायत्री अग्निप्रीत्यर्थेबलिदानेविनि० अग्निंदू

तं०अग्नयेइत्यादि·तोनोअग्नेरिति।ततोदक्षिणेयमायसोमं।यमोयमोनुष्टुप्यमस्त्री
त्यर्थेबलिदानेविनियोगः।यमायसोमं।यमायसोमंगायेत्यादि०ततोनैरृत्येसोमोघृणो
घोरःकएवेनिरृतिर्गायत्रीनिरृतिप्रीत्यर्थेबलि०सोघृणाःनिरृतयइत्यादि।ततःप
श्चिमेतत्वायामिशुनःशेपोवरुणःत्रिष्टुप्वरुणप्रीत्यर्थेवि०।तत्वायामि·वरुणायेत्या
दि·ततोवायव्येतववायोव्यश्वोवायुर्गायत्रीवायुप्री·तववायो·वायवेस्वांगायेत्यादि०।
ततउत्तरेसोमोधेनुंगोतमःसोमस्त्रिष्टुप्सोमप्री०सोमोधेनुंसोमायेत्यादि।ततईशा
ने।तमीशानंगोतमऋषिरीशानोजगती।ईशानप्री०।तमीशानं।ईशानायेत्यादि०ततई

शानष्टवियोर्मध्ये आयंगोः सार्पराज्ञी अनंतोगायत्री॰ अनंतर्षी॰ आयंगोः अनंताय
स्वादि। केचित्तुतत्रस्योनामेधातिथिर्नूमिर्गायत्री॰ स्योनापृथिवीत्यनेनानंतबलिमाहुः
ततःपश्चिमनैरृतसोर्मध्ये ब्रह्मयज्ञानंगोतमोवामदेवोब्रह्मात्रिष्टुप्॥ ब्रह्मजज्ञानंब्रह्म
णेस्वांगायत्र्यस्वादि। ततोग्रहवेदेः समंतात्ग्रहबलयोदेयाः तत्रपूर्वे आकृष्णेन हिर
ण्यस्तूपःसवितात्रिष्टुप्सूर्यप्रीत्यर्थेबलिदानेविनियोगः॥ आकृष्णेनेति। आदित्या
यसांगायसपरिवारायईश्वराग्निरूपाधिदेवताप्रत्यधिदेवतासहितायेमंमाषभक्त
बलिंसमर्पयामिइतिपुष्पाक्षतजलंक्षिपेत्खेर्इमंबलिंगृहाणममजेयमानस्यवा

शांतिकर्त्र्यग्निवेलादिएवमुत्तरत्रापिततोवायव्येआप्यायस्वगौतमःसोमोगाय
त्रीसोमश्री·आप्यायस्वसोमायउमाभूयाधिदेवताप्रत्यधिदेवतासहितायेसादि
ततोदक्षिणेअग्निर्मूर्धाविरूपाक्षोअंगारकोगायत्री·अंगारकश्री·अग्निर्मूर्धा०भौमा
यस्कंदभूमिरूपाधिदेवताप्रत्यधिदेवतासहिताय·ततईशान्यांउद्बुध्यस्वेतिबुधः॥सो
मोबुधस्त्रिष्टुप्बुधश्री·उद्बुध्यस्वेतिबुधायनारायणविष्णुरूपाधिदेवतासहिताय०
तईशान्यांउद्बुध्यस्प्रत्यधिदेवतासहिताय·।ततउत्तरेबृहस्पतेगृत्समदोबृहस्पतिस्त्रि
ष्टुप्·बृहस्पते·ब्रह्मेंद्ररूपाधिदेवताप्रत्यधिदेवतासहिताय·।ततःपूर्वेशुक्रः·पा

रुद्रप० ६२ रात्राराः शुक्रोत्रिपदाविराट् शुक्रऋषीस्य० शुक्रः शुक्रज्ञाचशुक्रायैदेवाणिरहृपाधि
०ततः पश्चिमे ब्रह्मग्निरिरिंबिठिः शानिरुद्धिक्ष्यानिर्ध्नी० ब्रह्मस्त्रिः ॥ ज्ञानयेयमब्रजापतिरु
63 पाधि० ततोनैऋत्यांकायानोवामदेवोराजर्गायत्री० राजर्षी० कथानः राहवेकालस्य
पंरूपाधि० ततोवायव्येकेतुंमधुच्छंदाः केतवोगायत्री केतुर्ध्नी० केतुंकृण्वन्नकेतवे
चित्रगुप्तबलस्यरूपाधिदेवताध्वम्याधिदेवता० अथवेद्युत्तरतोगणपत्यादिपंचकस्य राम
गणानांत्वागृत्समदोगणपतिर्जगती० गणपतिर्ध्नी० गणानांत्वा० गणाधिपतयेसां। ६२
गाय० सिद्धिबुद्धिसहितायैसंमापनकेसादिजातवेदसेकाश्यपोदुर्गात्रिष्टुप् ग

दुर्गाप्री॰ दुर्गायै इत्यादि। वायोऽज्ञातं गोतमो वामदेवो वायुरनुष्टुप्॰ वायुप्री॰ वायो
र्वातं·। वायो ईत्यादि। आदित्याद्यो आकाशो गायत्री· आकाशप्री· आदित्यत्रस्य आ।
काशायेत्यादि॰ एषोऽपाम्रस्कृ एवाग्निर्नो गायत्री· आग्निप्री· एषो आग्निर्मामित्या
दि· ततो वास्तोष्पतिबलिः॥ वास्तोष्पते वसिष्ठो वास्तोष्पतिः॥ त्रिष्टुप् वास्तोष्पतिप्री· वा
स्तोष्पत इत्यादि॥ ततो रुद्रपीठस्याग्रे कद्रुद्राय घोरः कण्वो रुद्रो गायत्री॰ रुद्रप्री॰ रु
द्रायेमास्स्हितायस्सां गायेत्यादि· ततो महाबलिं कुंकुमादिरक्तं रक्तपुष्पादियुतं सदी
पं सदहिरण्यं क्षेत्रपालाय दद्यात्॥ क्षेत्रस्य वामदेवः क्षेत्रपालोऽनुष्टुप् क्षेत्रपालप्री॰ क्षे

64

नमः ॥ क्षेत्रपालाय भूतप्रेतपिशाचराक्षसशाकिनीडाकिनीवेतालादिपरिवारयु
ताय इमं बलिं समर्पयामि ॥ नोनो क्षेत्रपाल इमं बलिं गृहाण मम यजमानस्य वा आयुः
कर्त्ता क्षेमकर्त्ता शान्तिकर्त्ता पुष्टिं तुष्टिं दीनवेति इमं बलिं शूद्रेण कुब्राह्मणेन वा चतु
ष्पथे क्षेपयेत् ॥ ततः प्रक्षालितपादः आचम्य देशकालौ स्मृत्वा ऽत्र अमुकहोमस्य
पूर्णतासिध्यर्थं पूर्णाहुतीं होष्य इति संकल्प्य स्रुचि वा दर्व्या गृहीतं चतुर्गृहीतं वाज्यं
कृत्वा वस्त्रयुतं नालिकेलादिफलं चंदनमालादियुतं तदुपरि निधाय पूर्णाहुतिं य
जमानान्वारब्ध आचार्योऽनुकुर्यात् ॥ तत्र मंत्राः । समुद्रादूर्मिरितिव्यवस्य गोतमो वामदे

वोग्निस्त्रिष्टुप्छन्दस्याभ्युक्षितं होमे विनियोगः ॥ समुद्रादूर्मिः ॥ १ ॥ मूर्धानं दिवो बार्हस्पत्यो
भारद्वाजो वैश्वानरस्त्रिष्टुप्छन्दः॰ मूर्धानं १ भुवः स्वाग्नीर्वसुरुद्रादित्यास्त्रिष्टुप्छ
न्दः॰ भुवः स्वादित्याः १ इवादेवी विश्वेदेवाः शतक्रतुरनुष्टुप्छन्दः॰ छन्दादिर्विः समतेभ्य
ग्नेः समवानग्निस्त्रिष्टुप्छन्दः॰ समतेभ्यग्ने १ मं ते वामदेव आपो जगती छन्दः॰ धामं ते वि
श्वं स्वाहाकारेणाग्नौ क्षिपेत् ॥ छन्दोक्तीसुर्वमांजुहोतीति पठेयुः ॥ यजमानस्तु इदम
ग्नये वैश्वानराय वसुरुद्रादित्येभ्यः शतक्रतवे सप्तवंते चाग्नये चाद्भ्यश्च न ममेति त्यागं
कुर्यात् ॥ ततो वसोर्धारां ॥ तत्रायं प्रकारः वह्नेरुपरिस्तंनद्वयं विधृत्वामोकुंबंरीकूर्ची

65

मकोटरांबाहुप्रमाणमात्रांस्रुचंपूर्वाग्रांनिधायतदुपरिश्लक्ष्णंखलाविधूतेननिर्मलघृ
तपूरितेनताम्राद्यादिकंनेनाधोयवमात्रछिद्रेणाज्यंमुंचतामेरुपरिवसोर्धारांपातये
त्।तस्मान्नघृतधारायांस्रुक्प्रणालिकयाग्नौपतत्सौचमकाग्नेयाविनिचक्रक्रान्तिस्रा
वयेत्॥तत्रकूर्यवाश्वमइत्यस्यमंत्रोवादत्रावारमावर्त्तनीयः।चमकानुवाकानामग्निः
काण्डऋषिःआद्याश्चैष्णवीगायत्रीशिष्टंयजुःवाजादयोन्त्यादिविशेषाद्देवताःवसोर्धा
रायांविनियोगः॥अग्नाविष्णुःइत्यादि॥अग्निमीलइतिनवानांमधुच्छंदाऋषिः॥अग्नि
र्देवतागायत्रीछंदोवसोर्धारायां॥ॐअग्निमीलेएविभाज्ञानुकमितिपर्णांदीर्णांदीर्घ

नमाविस्नुत्रिष्टुपूवसोर्धा०ॐविस्नोर्नुकं स्वातेपित्ररिति॥ पंचदशानांयस्समदोदन्न
स्त्रिष्टुपू०वसोधा०ॐस्वातेपितरः॥२९॥स्वादिष्टयेतिदशानांमधुछंदाः सोमोगायत्री॰व
सोर्धा॰ॐस्वादिष्टया२०महा॥वैश्वानरंसाममहावैश्वानरारव्यंस्यारण्यकेषष्ठप्रपाव
केसामनवर्यतस्यवैश्वानरऋषिःवैश्वानरोदेवतापथ्याबृहतीछंदः वसोर्धा॰जेष्ठसाम
महावैश्वानराख्यंतुमूर्धानंदिवइत्यास्यामृचिगीतंतस्यनरद्वाजऋषिः।वैश्वानरोदेव
तात्रिष्टुपूछंदः वसोर्धा० समानावेयोनावत्रपवेत॥एतद्वोपलक्षणं॥तेनान्यदप्याग्ने
यादिपर्यायास्तंपवेत॥किंतुएकैकमेव॥उपादेयगतैकवचनस्याविवक्षितत्वात्।ततो

द्वा (page)

प्य

रुद्रप
६६
66

वसोर्धारां तु होतीमनुवाकमपि पठंति ॥ एवं वसोर्धारां निधाय यथाशास्त्रं पूर्णपात्र
विमोचनकादिकर्मशेषं समापयेदाचार्यः ॥ तदनंतरं वरणक्रमेण ऋत्विजः प्रतिनि
धयश्च तदंगमुखाः प्राङ्मुखयजमानहस्ते श्रेयः संपादनं कुर्वंति । तथैवं शिवाज्ञापयः सं
त्विति । यजमानहस्ते जलं क्षिपेत् । सौमनस्यमस्त्विति भूयिष्ठं ॥ अक्षतं चारिष्टं चास्त्वि
त्युक्त्वा तु दीर्घमायुः श्रेयः शांतिः पुष्टिस्तुष्टिश्चास्त्विति पुनर्जलं मयानवलियोगेन
महारुद्रादिमध्ये यथांशेन यः कृतो जपस्तद्दशांशेनानुकपदशेणाचयः कृतो होमस्त राम ६६
स्माजपादोमाय्राय तदुत्पन्नं श्रेयस्तत्तु मम हृदं संप्रददे ॥ इति इदं निर्मलत्वा घ जमा

नक्षत्रनारायणमात्रमेव । तदनंतरमग्नेः पश्चिमतोगेप्राङ्मुखोपविष्टो यजमानस्तदङ्मुखा-
नाचार्यादीनृत्विजस्तिलावरणक्रमेण दक्षिणां दद्यात् ॥ तद्यथा । अद्येत्यादिकृतस्य मह-
रुद्रादिकर्मणः सांगतासिद्धये आचार्यादीनृत्विज[illegible] । इति संकल्प्य श्रीमहारुद्रस्व-
रूपिणे आचार्याय इदं पाद्यमित्यर्हस्य संवासो युग्मं अंगुलीयकमित्यादिगंधपुष्पधूपदी-
पतांबूलानि दत्वा पूर्वोक्तविशेषणावतिकाले देशे च कृतस्य महारुद्रादिकर्मणः प्रति-
ष्ठासिद्ध्यर्थममुकगोत्रायामुकवेदांतर्गतामुकशाखाध्यायिनेमुकशर्मणे आचार्याय
वयाशक्त्यलंकृतामिमां सवत्सां गां रुद्रदैवतां इदं च हिरण्यमग्निदैवतं तुभ्यमहं संप्रददे ॥

दक्षिणा

इतिकृत्वाह्यक्षतसहितंजलंद्विजहस्तेनिक्षिप्यनममेतिवदेत्।द्विजस्तुस्वस्तिसुस्वाका
मस्त्वितिकथयेत्इदंकर्मस्मादादित्यादिकांस्त्वेशामवास्यांपवेत्॥एवंकृत्सपूजांविधायदक्षिणां
चदद्यात्अनंतरंयज्ञजापकेभ्यःपूजापूर्वकंयथार्हंदेयाः॥अनंतरमृत्विजोपिपूजयित्वासंक
ल्पपूर्वकंदक्षिणांदद्यात्।इतिनिधिपद्वेपारितोषिकंदद्यात्॥यथाशक्त्याचार्यादि
भ्योलंकारमुद्रिकोदपात्रोपानदभ्यंजनछत्रचामरादीन्युपकरणानिदद्यात्॥गोरत्नावे
तन्निष्क्रयत्वेननिष्कंतदर्धंतदर्धंवास्ववर्णंदद्यात्॥ततोवारजापकेभ्योपिदक्षिणांदे
या।ततोनानावेदांतर्गतनानाशाखाध्यायिभ्योनानागोत्रेभ्योनानाशर्मभ्योब्राह्मणेभ्यो

दीनानाथेमम्श्वयथाशक्तिंन्तूयसीदद्विजाणांवातुमुस्त्रजेतममेतिशाऽऽदशाह्नतजलं

ह्निमाऽऽर्द्रंतस्सदितिवदेत्॥ तदनंतरंयहवेदिसमीपस्थकलशोदकेनरुद्रकलशोद

केनाद्यवारकलशोदकेनदूर्वापंचपत्रैर्वेदस्थुरवाचार्य्यऋत्विजस्तिष्ठंतःसपुत्रं

सकुटुंबमुपविष्टंयजमानमभिषिंचेयुः॥ अभिषेकेपत्नीवामभागेऽभिषेकसमय

येगीतवाद्यादिमंगलघोषःकार्यः॥ समुद्रज्येष्ठाइति॥ चतसृणांवसिष्ठश्चापत्रिष्टुप्छ

मिषेकेपत्नीवामेभागेश्चेविनियोगः॥ समुद्रज्येष्ठाः४॥ त्वायंनामिन्द्रदेवाइत्यादि॥ अ

दीमादिच॥ अग्नेपिरखशाखोक्तामंत्राग्राम्याः॥ पौराणास्तु॥ सुरास्त्वामभिषिंचंतुब्र

रुद्रप.
६०
68

स्तविष्णुमहेश्वराः । वासुदेवोजगन्नाथस्तथासंकर्षणोविभुः । प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च
भवन्तुविजयायते । आखण्डलोग्निर्भगवान्यमोवैनैरृतिस्तथा । वरुणःपवनश्चैवधना
ध्यक्षस्तथाशिवः । ब्रह्मणासहिताःसर्वेदिक्पालाःपान्तुमेसदा । कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृ
तिर्मेधापुष्टिःश्रद्धाक्रियामतिः । बुद्धिर्लज्जावपुःशांतिःस्तुष्टिःकांतिश्चमातरः । एता
स्त्वामभिषिंचंतुदेवपत्न्यःसमागताः । आदित्यःचंद्रमाभौमोबुधजीवसितार्कजाः । ग्र
हास्त्वामभिषिंचंतुराहुःकेतुश्चतर्पिताः । देवदानवगंधर्वायक्षराक्षसपन्नगाः । ऋष
योमनवोदेवमातरएवच । देवपत्न्योद्रुमानागादैत्याश्चाप्सरसांगणाः । अस्त्राणिसर्व

राम
६५

शास्त्राणि राजानो वाहनानि च । औषधानि च रत्नानि कालस्यावयवाश्च ये ॥ सरितः सा
गराः शैलाः तीर्थानि जलदा नदाः ॥ एते त्वामभिषिंचंतु सर्वकामार्थसिद्धये ॥ एवमभिषे
कानंतरं सर्वौषधीरनुलिप्य शुद्धोदकेन स्नात्वा शुक्लमाल्यांबरानुलेपनधरः सपत्नीको
यजमानोऽग्निपीठदेवतानां रुद्रपीठदेवतानां च गंधाद्युपचारैः कृत्वा पूजां दक्षिणां प्र
दक्षिणानमस्कारान् ॥ निर्वर्त्य पुष्पांजलिं दत्वा आवाहनं न जानामि ॥ अपराधसहस्रा
णि ॥ यस्य स्मृत्या मंत्रहीनं ॥ इति पीठद्वये समाप्य ॥ उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते ॥ अस्मारमिदक्षयः
सांतु देवगणाः सर्वे पूजामादाय पार्थिवीति ॥ इष्टकामप्रसिध्यर्थं पुनरागमनाय च

रुद्रप
६९

69

चेतिष्ठुष्माहृत ब्रह्मोपेण रुद्रपीठदेवताविसर्ज्य। (नम्) एवमेव रुद्रपीठदेवताविसर्जयेत्
रुद्रपीठं हृजोपस्कारयुतमाचार्याय दत्त्वा रुद्रपीठमपि सोपस्कारं रुद्रप्रतिमां चाचार्या
य दद्यात्॥ तत्र प्रतिमादाने मंत्रः॥ श्रीरुद्रप्रतिमां स्वर्णमयीं वस्त्रयुगान्वितां श्रीरुद्रप्री
तये चापि प्राप्तानिष्टनिवृत्तये॥ प्रार्थितानिष्टसंसिद्ध्यै तुभ्यं श्रीरुद्ररूपिणे संप्रददे यथावि
धानेन यथोक्तफलमस्तु मे इति॥ यदा तु मारकतं लिंगं तदा दाने मंत्रः॥ इदं मारकतं लिं
गं रौप्यपीठसमन्वितं दिनाराजतेनापि स्वेतवस्त्रयुगान्वितं॥ धात्मैर्वदशांतिर्भुक्तमे एम ६९
कादशफलान्वितं॥ संप्रददे यथाविधानेन यथोक्तफलमस्तु मे। काश्मीरलिंगपक्षे तु इदं

मारकत्तुमिलन्त्वेतं काश्मीरजमितिद्वयोऽप्यं। वादशधान्यानितु व्रीहियवमाषतिलमु
द्गचणकगोधूममसूरप्रियंगुश्यामाकनीवाराः॥ तेषांमानंतुप्रस्थाधिकंद्रोणावधि
यथाशक्तिग्राह्यं॥ उक्तधान्यानामभावेयथासंभवंग्राह्याणि। ततोग्निंसंस्थाप्य॥ गच्छगच्छ
सुरश्रेष्ठस्वस्थानेपरमेश्वर॥ यत्रब्रह्मादयोदेवास्तत्रगच्छहुताशनेत्यग्निंविसृज्यस
र्वांमंडपदेवतांवारदेवताश्चयांतुदेवगणाइतिविसृज्यध्वजपताकाद्युपस्कारयुतंमंड
पमाचार्यायदद्यात्॥ स्वमुंमंडपंध्वजपताकाद्युपस्कारयुतंतुभ्यमहंसंप्रददे॥ नममेति
स्वस्तीतिप्रतिगृह्णीयात्। ततःकृतस्यमहारुद्रादिकर्मणःसंपूर्णतासिद्धये। यथोपपन्ने

रुद्रप. ७०

70

चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पञ्चभिरेव च ॥ हूयते च पुनर्द्वाभ्यां स मे विष्णुः प्रसीदतु

नात्मेन यथाकालं नानागोत्राणां नानाशर्मणाममुकसंख्याकान् ब्राह्मणान् भोजयिष्ये इति
संकल्प्य यथाकालं ब्राह्मणान् भोजयेत् ॥ हरिदक्षिणां संकल्प्यानंतरं वा ब्राह्मणभोजन
संकल्पः ॥ रुद्रएकः रुद्रत्रयः लघुरुद्रएकादश ११ महारुद्रएकविंशमुत्तरं ज्ञातं स्यरुद्र
त्रिरुद्रे एतद्वै एकादशगुणं त्रयोदशाशतान्येकत्रिंशाश्चेति ॥ १३३१ ॥ ततः कर्मार्पणं कुर्म
द्विचतुर्भिश्च चतुर्भिश्चेत्युक्त्वा मया यत्कृतं यथाकालं यथादेशं ॥ यथाज्ञानं यथाश
क्ति च महारुद्रादिकर्म तेन श्रीपरमेश्वरः प्रीयतां ॥ ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ इति कृत्वाञ
लिं क्षिपेत् । ततः सदस्यांश्चंदनाक्षतपुष्पकवस्त्रतांबूलदक्षिणाभिः पूजयित्वा चांजलिब

राम ७०

71

ध्यानमयायत्कृतंमहारुद्रादिकर्मतत्कालहीनंभक्तिहीनंशक्तिहीनंश्रद्धाहीनंमव
तांब्राह्मणानांवचनात्सर्वंसंपूर्णमच्छिद्रंचास्तु॥इतिप्रार्थयेत्।ततस्तेसंपूर्णमच्छिद्र
मस्त्वितिसर्वेवदेयुः।ततस्तेषामंत्राशिषोगृहीत्वातान्सानुनयंविसर्ज्यब्राह्मणान्भोज
यित्वादीनानाथांश्चअन्नादिनासंतोष्यस्वयंसहृन्मित्रादियुतःसोत्साहःसंतुष्टोहवि
ष्यंभुंजीतेति॥७॥रामेश्वरमहात्मजनारायणेनहरिणाकाश्यांपाकर्मणःसज्जनतुष्टयेरुद्रा
नुष्ठानपद्धतीरचिता॥१॥संध्यानानेकानालोड्यविचार्यसदसत्तुयः।कृतःश्रमस्तेनविभुः
शंकरःप्रीयतांमम॥२॥इतिश्रीरामेश्वरभट्टसुतनारायणभट्टकृतारुद्रपद्धतिःस

रुद्रप
७१

मामा ॥ ॥२५

१०५०

नं. ४४८३

राम
७१